

90 esztendeje született Gellért Sándor

Az idei év több tekintetben az ünneplések, az évfordulók ideje, érdemes Gellért Sándorról is megemlékezni. Olyan szellemisége ő a magyar, és ezen belül a partiumi művelődéstörténetnek, akiről nem ildomos megfeledkezni, különösen az idén, születésének kilencvenedik évfordulóján. 1916. december 11-én született Debrecen városában, majd a történelmi Ugocsa vármegye egyik kis településén, Dabolcon nőtt fel. Szatmárnémetiben volt iskolás, Mikolában tanította anyanyelve irodalmát a kisdíákoknak, akiknek a megmaradás és a helytállás jelképévé vált. Nem csak diákjait, de népet is oktatta, nevelte, népszerűsítette azt a gondolatot, hogy a magyar nyelv szépsége változatosságában rejlik. 1987. november 14-én hunyt el Szatmárnémetiben. Fontos szereplője e tájegység művészeti, irodalmi és társadalmi életének, költői nyelvvezete nagyon közel áll a szamosháti nyelvjáráshoz. Költeményeiben és különböző közéleti írásaiban tudatosan szólal meg az élőnyelvhez oly közeli szépirói hangnemből.

Semmi sem bizonyítja jobban, hogy mennyire aktívan élnek művészeti érdemei az emberek emlékezetében, mint az, hogy minden ősszel az ő emlékének szentelt országos szavalóversenyt rendeznek Szatmáron. Az idén egész napos konferenciát is tartanak december 2-án. Az alábbi tanulmány megpróbálja szemléletesebben is érzékeltetni, hogy mennyire színes és ízes Gellért költői nyelve, milyen művészien tudja visszaadni tájegysége népnyelvét szépirodalmi szövegekben, azokban a költeményekben, amelyeket baráti társalgások közben oly élvezetesen adott elő.

„Olyan faluban gyerekeskedtem, amelyik volt olyan ágya a nyelvnek, mint Arany Szalontája vagy Petőfi Kiskunságja. A régi Ugocsában, Halmi alatt fekszik, Dabolcnak hívják” (Igaz Szó 1979. 10.) Gellért Sándor ezekkel a szavakkal vall saját nyelvéről és nyelvi környezetéről, majd így folytatja: „Lakosai [...] sohasse keveredtek a környékbeliekkel, se azok velük”. Mindezek ellenére

költői nyelvében számos más nyelv és tájegység szavai fellelhetők. Gondolok itt német, a román eredetű szavakra és a székelek nyelvjárásából átvettakra is. Ez utóbbit (pl. fehérceled) azzal magyarázom, hogy édesanyja bözödújfalusi székelek lány volt.

A német eredetű szavakat a Szatmár megyei sváb betelepítéseknek tulajdonítom, a román eredetűeket (esztena, vaj! 'jai!') pedig a történelmileg adódott kényszerkétnyelvűséggel magyarázom. Ezen kívül még számos tényező gyarapította Gellért nyelvet, s ezáltal költészetének szókincsét: tanulmányai (fr. grimász, ol. lugubris), katonáskodása (ném. marsol, generál), az állandóan változó környezet (Dabolcról Mikolára, onnan Debrecenbe, majd tovább kell költöznie).

Mindezek ellenére a dabolci időszak volt rá a legnagyobb hatással, mivel itt nőtt fel. Dabolc az északkeleti nyelvjárástömb része, ezen belül pedig földrajzilag a bereg-ugocsi, nyelvileg inkább a szabolcs-szatmári nyelvjáráshoz tartozik. Ezt a nyelvjárási régiót mára már négy ország (Magyarország, Ukrajna, Szlovákia és Románia) határain átnyúlva találjuk. Dabolc a hármashatár (Magyarország, Ukrajna és Románia) mellett terül el.

Az északkeleti nyelvjárás mint peremnyelvjárás, nyelvi környezetét tekintve nagyon változatos: a szlovákkal, a ruszinnal, a románokkal érintkezik. Az említett nyelvjárás a rá jellemző egyetlen fonémában, és egyebek tekintetében is közel áll a köznyelvhez. Hogy viszonylag sokat tudunk ennek a régióknak a Romániába eső részeiről, az annak köszönhető, hogy ennek a tájnak a szülötte Csúry Bálint (egri származású), aki a múlt század 30-as éveiben a dialektológia professzora volt Debrecenben (fő műve: a Szamosháti szótár), és a Tövisháton, Nagymonban született Márton Gyula, a kolozsvári egyetem volt tanára. Ő gyűjtötte össze élete utolsó öt évében a 2000-ben kiadott Szilágysági nyelvátlasz anyagát, a Nagykaroly környéki

Nagy Imre: Gellért Sándor

nyelvjárásról pedig Teiszler Pál írt monográfiát és több tanulmányt (ő Mezőfényen született). Ebben a nyelvjárásban alaktani jelenségeként tűnik föl az öröl ige „őür”, aztán a hívott ige régies „hítt” alakja. A feltételes tárgyias igealak, más erdélyi nyelvjárásokhoz hasonlóan, itt is őrzi a -nök/-nők ragot: „vinnőük”.

Vannak fogalmak, amelyek táji elnevezései erőteljesen tagoltak. Ilyenek az újvilági termesztett növények. A kukorica ezen a vidéken „tengeri”, a burgonya „kolompér”. A csalán alakváltozataiban talán a leggazdagabb a magyar nyelvterületen, itt a Szamosháton leggyakrabban „csilánt” formában él. „Az erdélyi irodalom folytonosságát, karakterét elsősorban maga a nyelv őrzi, amely újra meg újra megszólal az irodalom felfőfokán is” (Péntek János: Népi nevek, népi hagyományok, Marosvásárhely, 2003. 14.)

Gellért Sándor költői nyelvét a változatosság jellemzi (lásd Gellért Sándor: A magány szikláján. Bukarest, 1983). Nyelvével egy egész világképet épít fel, a szó szoros értelmében. A gondtalan gyermekkortól a felnőtté válás keserves évein keresztül egészen a háború sötét óráiig végig elkíséri ez a nyelv, és ennek segítségével vészeli át a lassan fogyó, fogságban töltött napokat. A nyelv által felépített világ pontos mása a valóságban átélt élményeknek. Nem tipikusan egy egész tájegység vagy egy embercsoport hagyományait hagyja örökölni e nyelvvezet (talán csak annyiban, hogy a vele-

született, belenevelődött kulturális emlékezetet nem hagyhatja el), hanem egy egyéni sorsot példáz, és ezen keresztül egy bizonyos társadalmi réteg, a meg nem értett, a kirekesztett művész, a zseni sorsát hivatott megmutatni, megértetni. Írásainak hősei hétköznapi emberek, s a velük való kapcsolat révén ismerjük meg az egyént, a költőt. Ez a viszony ellenben kölcsönös azáltal, hogy megismerjük az egyént, megismerjük a környezetét is. Akarva vagy akaratlanul a nyelvvel kifejeződnek és továbbhagyományozódnak a közösségi kultúra elemei is. Filep Bözsi, Veres Péter, Nagy Annus, Angyal Bandi, a híres betyár, Juci, Gulyás Pál, Rácz Antal, Mariska, Mari néni, Basa Pista, és a legtöbb név, ami megjelenik verseiben, tipikusan a szatmári táj jellegzetes, ősi eredetű kereszt- és családneveit idézi. A helyi jellegzetes neveken keresztül magát az egyént, a költőt ismerjük fel mindig új és új köntösben, de mindig a szülőföldje fiaként.

Azzal, hogy a személyneveket köznevesíti, és állandó jelzővel látja le, s így új szavakat teremt (pl. „parasztijóska”), még erősebben érzékelteti az ember halandóságát, jelentéktelenségét. Ez a nyelvjárás nem annyira színes és változatos, mint például a székely, kevesebb tájszót találunk benne, de személy- és helyneveiben még őrzi az ősi sajátosságokat.

A fonémarendszerben is megfigyelhetők az északkeleti nyelvjárásra jellemző tulajdonságok. Az i-zés jelensége főleg az ugi

nyelvjárásra és az elmagyarosodott svábok által lakott területekre jellemző. Gellért nyelvében és általában a régió tájszólásában nem csak az „é” fonéma változik „i”-vel, hanem az „e” és az „o” is. (pl. sider-sodor, közepibe- közepébe, messzi-messze, tavasz eleji-eleje, képiben-képében, gím-gém, beliben [béliben]-belében, teli-tele). Ennek a jelenségnek az ellentétét is megfigyeltem, de csak egy példát találtam: szerintem szerint.

Feltűnik az ü-zés: „rűfögő-röfögő”, az e-zés: „bederít-bodorít”, az ö-zés: „elömbe-elémbe”, és az o-zás is: „lábom-lábam”.

Hangzónyúlásra is találhatók példák: „véle-vele”, „kél-kel”, „eszténa-eszténa”, „néki-neki”, „bé-be”. Érdekes jelenség, hogy a szóvégi mássalhangzók ejtésben (Gellért ezt írásban is jelöli) eltűnnek: „sí-sír”, „mindjár (mingyán)-mindjárt”. A mássalhangzó torlódás feloldására példa a „sováb-sváb”, és az „elszállanék-elszállanék” szóalak.

Általánosak a zártabb alakok („szertedülve-szertedölve”, „törülte-türülte-törölte”), ragokban: „kezétül-kezétől”.

Ennek a nyelvnek van egy enyhén archaizáló sajátossága is: „szűm-szívem”, „könnyű-könny”, „ottan-ott”, „csuda-csoda”, „engemet-engem”, „iralló-rivalló” stb.

A felsoroltakon kívül még más szavakat is megemlíthetünk, amelyek jellemzőek erre a tájra: pironság 'pirosság, a szégyenkező arc színe', csappint 'csettint', kóró 'napraforgó szára', hajaz 'az árpát szalmától megtisztít', napkeltétől

búvíóg 'napkeltétől napnyugtáig', megpandúrol 'megbüntet', galambfi 'galambfióka', túlman 'a másik oldalról', hallik 'hallatszik', hunyok 'alszok', gyúrd le 'vedd le (a kalapot)', vón 'volna', csárahajszra 'jobbra-balra', kutyakocogó (élet) 'nehézkés, hiábavaló', tanálták 'találták', kótyonfitty 'léha'.

A szö szerkezetek és a mondatok szintjén is találunk érdeklődésre méltó példákat. A tárgyas szerkezetekben elmarad a tárgyrag: koporsó csókolni (kell), halott látni (mennek). Érdekes mondat szerkesztés figyelhető meg a következő esetben: „vannak sok új keresztek / sok új fejfák, temetők...”

Miután megvizsgáltuk Gellért Sándor költői nyelvét, felmerül bennünk a kérdés, hogy mennyire északkeleti vagy szatmári ez a nyelv.

„A nyelvnek az a »felső foka«, ami a szépírói nyelv, sohasem lehet azonos egy tájnyelvvvel, a nyelv valamely regionális változatával, bármilyenek is legyenek ennek értékei, hiszen még a népköltészet is stilizált” (Péntek János 2003. 221.)

Az írói sokféle nyelvi forrást vesz alapul munkái során, de mindig visszakereshető az eredeti anyanyelvjárás a nyelvezetéből. Gellért Sándor sok helyen volt otthon a világban, de mindig elkísérte őt a szamosháti nyelv.

VÉGH M. BALÁZS

Kolozsvári egyetemek küldöttsége Debrecenben 1956-ban

A Bolyai Tudományegyetem a második világháború utáni romániai magyarság legjelentősebb önálló oktatási és tudományos intézete volt, amelynek 1959-ben történt erőszakos megszüntetése a kisebbségben élő nemzetiség legnagyobb veszteségét jelentette. A Bolyai-kérdés megoldása – az önálló magyar egyetem újraindítása – mind a mai napig a romániai magyarság egyik legfontosabb követelése.

Az alábbi írás a Bolyai-egyetem oktatóinak debreceni látogatásával foglalkozik Bodor András történész professzor emlékei, valamint a korabeli sajtóanyag alapján. A beszélgetésre Kolozsváron 1998. október 10-én került sor.

A kolozsváriak debreceni látogatását megelőzte a

Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem küldöttségének négynapos (1956. április 21–24.) Kolozsváron tett látogatása.

Hogyan fogadták a vendégeket és miként telt ez a néhány nap a kincses városban?

A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem 160 tagú küldöttsége 1956. április 21-én érkezett Kolozsvárra. A pályaudvaron a városi néptanács képviselői, valamint a Babeş- és a Bolyai-egyetem tanárai, diákjai ünnepélyesen fogadták a vendégeket. Másnap délelőtt az Egyetemiek Háza nagytermében Gáll Ernő, a Bolyai-egyetem prorektora magyarul, Cîmpeanu Virgil, a Babeş-egyetem prorektora románul köszöntötte a vendégeket, amelyre Varga Zoltán, a

debreceni rektor válaszolt. Ezt követte a debreceni diákok előadása, amelyről a helyi sajtó lakonikus tömörséggel tudósított: „A művészegyüttes ének- és táncszámból, szavالاتból álló gazdag műsorát a közönség meleg tapsal jutalmazta. Az előadás végén az IMSZ (Ifjúsunkás Szövetség) Kolozsvár városi bizottsága, valamint a Bolyai és Babeş IMSZ bizottsága küldöttei virágsokrot nyújtottak át a vendégeknek. A művészegyüttes hétfőn este megismételte műsorát.” (A debreceni egyetem művészegyütteseinek kolozsvári fellépése. Igazság, 1956. IV. 24.)

Milyen programokban vettek részt még a debreceniek?

Hétfőn délelőtt az egyetemi tanárok, diákok meglátogatták a kolozsvári egyetemeket. Engem Varga Zoltán rektor látogatott meg, Imreh István vendége Diószegi László volt, akivel sokat beszélgetett közös kutatási témáinkról. A DISZ bizottság tagjai tapasztalatcserén vettek részt a városi IMSZ bizottságnál. A debreceniek megnézték a Botanikus Kertet, felmentek a Fellegvárra, megtekintették a Történelmi Múzeumot, és lelkesen tapsoltak a Magyar Opera Tosca, illetve a Román Opera Esmeralda előadásán. Kedden pedig az Aranyos völgyébe kirándultak és Torda városával ismerkedtek. Este a két egyetem fogadást adott a vendégek tiszteletére, úgy ahogy az illet.

Miként értékelhető cenzúramentesen a debreceniek látogatása?

Erre a kérdésre Jordáky Lajos professzor személyes naplóját idézhetem, aki ezekben a napokban a következőket írta. „A debreceni egyetemről néhány tanárból és 150 diákból álló csoport érkezett Kolozsvárra. A diákság ének- és táncsoportja és futballcsapata. Talán nem is az a fontos, hogy az egyetemek közötti közeledésnek más útja is lehetséges volna, hanem a tény a fontos. Végre magyar városból emberek jönnek ide! A fogadás az igaz „jól szervezett”, de mégis itt vannak a magyarok részéről. Bartók és Kodály dalaival és a magyar táncokkal, erősítés ez az erdélyi magyaroknak... Bankett a debreceni vendégek tiszteletére. Jól sikerült. Jó kezdet, ha nem maradunk a szavaknál. Daicoviciu most is hordószónoklatot tartott. Kellemes meglepetést jelentett a román egyetem kórusának a szerenádja a vacsora vége felé. Mindenesetre rendkívülien óvatosak voltak a beszélgetések.” (Jordáky Lajos naplójából. Medvetánc, 1988/1–2. 284.)

A kolozsvári napilapban megjelent néhány cikk elárul egy-két dolgot erről a „jó szervezésről”. Ménes János debreceni polgármester (akkor a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke) programját is „gondosan” összeállították: Erdély „civilis primáriájában”, az évszázados művelődési központban „helyi érdekű” üzemeket látogatott meg, a szamosfalvi üveggyárat, a mérlegkészítő részleget, a Városi Közüzemek autóbusz részlegét stb. (Ménes János: Kellemes napokat töltöttünk Kolozsváron. Igazság, 1956. IV. 2.)

Debrecen múltjának és jelenének összehasonlításáról sem felejtkezett meg a sajtó: „A Horthy-világ Debrecenje a demagógia, a faji uszítás, a mesterségesen szított vallási háborúskodás szennytenyereében fuldokolt – írta – ellenben „az új debreceni ifjúság különbb érett, a kezüket a párt fogja, őket a párt vezeti új csúcsok felé”. (Somlyai László: Üzen az új Debrecen. Igazság, 1956. IX. 25.)

Mikor viszonzották a kolozsváriak a látogatást, kik vettek részt ezen az úton, hogyan fogadták a küldöttséget?

A mi látogatásunk is négy napig tartott (1956. május 10–13.). Küldöttségünk összetétele a következő volt: a Bolyairól részt vett száz egyetemi hallgató, a Babeşről ötven, a tanárok közül a magyar egyetemről jött Nagy Lajos prorektor, Bodor András az egyetem szakszervezeti bizottságának elnöke, Kallos Miklós tanár, mint ideológiai vezető, valamint Jancsó Elemér és Tulogdy János tanárok. A Babeş román egyetemről részt vett Constantin Daicoviciu egyetemi tanár, a küldöttség vezetője, Pop Emil akadémikus, Kolozsvár város részéről pedig Vlăduţ Viorel, a városi néptanács titkára és Marinăş Valeria, a tanács tagja. Azt meg kell mondanom, hogy Kolozsváron az egyetemisták műsorának minden számát bemutattuk egy bizottság előtt a pártnál, ha ők kifogásoltak valamit, azt nekünk figyelembe kellett vennünk. Amikor ez a bizottság azt mondta, hogy rendben van minden, akkor indulhattunk.

A debreceniek nagyon szépen fogadtak minket, sok száz diák orgona-, gyöngyvirág- és tulipáncsokrokat nyújtott át nekünk. A román és a magyar himnusz elhangzása után vendégfogadónk részéről üdvözlőbeszédet mondott: Ménes János, a Városi Tanács elnöke, Varga Zoltán rektor, Kovács Ferenc, az Oktatásügyi Minisztérium egyetemi osztályának vezetője, Károlyi Géza, az egyetemi DISZ bizottság tagja, részünkről Constantin Daicoviciu, Nagy Lajos prorektor, Vlăduţ Viorel néptanácsi titkár és Oros János a Babeş-egyetem ifjúsági szervezetének titkára. Szép sikert aratott C. Daicoviciu, aki három-négy mondatot mondott románul, majd szép magyar beszéddel folytatta, így pillanatok alatt népszerű ember lett. Varga Zoltán rektor a diákok kolozsvári és debreceni látogatását a magyar és a román nép közötti hidépítésnek nevezte, amelyen a jövőben remélhetőleg a két nép szélesülő barátságának útja vezet, a beszédekben gyakran hangzottak el a költő szavai: „Dunának, Oltnak egy a hangja.” (Varga Zoltán: Üdvözljük Debrecenbe érkező kolozsvári vendégeinket. Néplap, 1956. V. 10.)

Minket, egyetemi tanárokat az Arany Bika Hotelben szállásoltak el, délután a program szerint a szovjet és a román katonák sírját koszorúztuk meg, este pedig a Központi Kultúrotthonban bemutattuk műsorunkat Debrecen lakosságának.

Milyen tudományos megbeszélésekre, előadásokra került sor?

Látogatásunk második napján a Kossuth Lajos Tudományegyetemen a professzorok és egyetemi hallgatók előtt négy előadást tartottunk. Constantin Daicoviciu professzor a dák politikai és társadalmi helyzetéről beszélt, előadását Szabó István köszönte meg. Pop Emil akadémikus a pollenelemzésről, Tulogdy János pedig a Magyar Autonóm Tartományról érkezett. Sikeres előadást tartott Jancsó Elemér, akit a román-magyar irodalmi kapcsolatok múltját ismertette, nagy ívű értekezését Juhász Géza professzor méltatta. Érdekes beszélgetés zajlott le C. Daicoviciu és Benigny Gyula egyetemi adjunktus között, aki egykor a román történész tanára volt.

Ezután következett a debreceni egyetemisták előtt tartott művészi műsor?

Igen és ebben a tekintetben úgy egyeztünk meg, hogy az előadás időtartama nem lehet több mint másfél óra. Debrecenben valami hihetetlen dolog történt! Az előadásnak több óra után még nem volt vége! Ugyanis, ha a Babeş együttese fellépett meg-

tapsolták, nem volt semmi baj, de amikor a Bolyai együttese táncolt, énekelt, vagy bármilyen számot mutatott be, a szó szoros értelmében nem tudták abahagyni a tapsot, háromszor is kérték az ismétlést.

Ekkor C. Daicoviciu szólt nekem: „Bodor, ne engedd, hogy ismétljenek, ne ismétljenek”! Bementem hátul a színpalánk mögé, és bizony eléggé lekaptam a diákokat, a debreceniek nagyot néztek, hogy egy tanár így is beszélhet, de kérem, nem volt mit tennem. Ezután azt gondoltuk, hogy minden rendben lesz.

Mi történt ezután?

A Bolyai énekkara utolsó számként elénekelt egy dalt, ami az engedélyezett programban nem volt benne, az Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek címűt. Kérem, ez egy középkori dal, amit a külföldre induló diákok, segédek énekeltek, s erről később kiderült, hogy csíki székely dal. Nos, amikor ezt a dalt elénekelték, nem tudom mi történt, a közönség elkezdett sírni, vagy legalábbis könnyezni, amikor pedig másodszor énekeltek az énekkar minden tagja, fiúk és lányok mind sírtak. Hát kérem, így ért véget az előadás. Arra is emlékszem, hogy az előadás után Pop Emil akadémikussal mentem az Arany Bika Szállóba, aki megnyugtatóan az előadást illetően, a román kollégák meg vannak elégedve, mondotta, bár a Bolyait jobban megtapsolták, de a Babes is megkapta a tapsot. A hangulat az ezt követő közös vacsorán, táncmulatságon igen jó volt, amin részt vett C. Daicoviciu és Szabó István is. Kiderült ugyanis, hogy ők ketten Doberdónál együtt harcoltak, hosszan mesélték közös katonai élményeiket, amit sokan figyelemmel és élvezettel hallgattak.

Hogyan zajlott le a Magyar Dolgozók Pártja Hajdú-Bihar megyei bizottságának fogadása?

Másnap a megyei pártbizottság székházában fogadtak minket Komócsin Zoltán megyei és Pulai Árpád városi párttitkár. Mi azt gondoltuk, hogy bizonyára udvariassági látogatásról van szó. Hát sajnos nem az volt, ugyanis a szívélyes üdvözlés után Komócsin nagyjából a következőket mondta: „Önök nem ismerik az itteni helyzetet, és fogalmuk sincs arról, hogy milyen bajt okoztak itt, mi attól féltünk, hogy a diákság között valamilyen zavargás robban ki. Hogyan lehetett ilyen műsorral idejönni – kérdezte –, majd sorra vette az általa kifogásolt számokat, köztük a székely táncokat, a piros csizmát és végül az utolsó éneket, mely nem szerepelt a programban. Vegyék tudomásul – mondta –, hogy Magyarországon mintegy ötszázezer erdélyi él, akik rokonaikkal 2 millió embert jelentenek, és ez a tömeg hihetetlen károkat okozhat az országnak.

Ezeket hallva C. Daicoviciu reám hárította a felelősséget: „Na Bodor, mit csináltál?” kérdezte, pedig kérem, az előadott műsort ő is jóváhagyta. Meg kell mondanom, hogy mi valóban nem ismertük a magyarországi állapotokat, feszültségeket, és én abban a pillanatban nem tudtam, hogy mit válaszoljak, néztem Jancsó Elemérré, majd Tulogdy Jánosra, de ők elfordították a fejüket. És akkor Kallós Miklóst megszállta az ihlet. Azzal kezdte, semmilyen csodálkozás nem lehet abban, ha a Babes- és a Bolyai-egyetem együttesei elmennek Jasiba és ott a Babest jobban megtapsolják, de abban sem, hogy a debreceni közönség a Bolyait tapsolta meg jobban, ne akarjunk természetes emberi megnyilvánulásokat hibának feltüntetni. És mi van abban kérem, hogy a lányok pi-

ros csizmában táncoltak, miért kell ettől megijedni? – kérdezte. Kolozsváron a Dermata bőrgyár munkásai, ha bemutatnak egy kalotaszegi vagy egy székely táncot és a táncosok román nemzetiségűek, ugyanúgy öltöznek, mint ahogy itt a bolyaista lányok öltöztek, de, ha román táncot mutatnak be és a táncosok történetesen magyar nemzetiségűek, akkor román öltözetet vesznek magukra, és ezen senki sem botránkozik meg. Ez a magyarázat – akkor úgy tűnt – Komócsin és Pulait megnyugtatta.

Miként folytatódott a további program?

Debrecenben még megnéztük a Déri Múzeumot, a 400 éves Kollégiumot és a Csokonai Színházban az Alarcosbál című operát.

A negyedik és egyben az utolsó napot Budapesten töltöttük, vendéglátónk Sötér István oktatásügyi miniszterhelyettes és az Eötvös Loránd Tudományegyetem volt. De ez a nap sem telt el simán. Az történt ugyanis, hogy a debreceni diákok kikísértek bennünket az állomásra és ekkor C. Daicoviciu azzal az ötlettel állt elő, hogy fejezzük ki a munkásosztály nemzetköziségét, és közösen énekeljük el az Internacionálét, a Föl-föl ti rabjai a földnek kezdetű mozgalmi éneket. Az énekvezetőnk megadta a hangot, és mi elkezdünk énekelni, hát kérem egyszer csak azt látjuk, hogy a körülöttünk álló debreceniek nem énekelnek, és néhány taktus után elhallgatnak a mi diákjaink is. Daicoviciu ekkor felszólította a tanárokat, hogy kiki ahogy tudja románul, magyarul, németül, de fújja az éneket. Tehát kérem az történet, hogy a tanárok énekeltek, a diákok pedig hallgattak.

Budapest is nagy kedvességgel fogadtak minket, minden tanár mellé egy kísérő csatlakozott az Eötvös Loránd Egyetemről. C. Daicoviciu kísérője Tamás Lajos professzor volt, akivel ő az 1940-es évektől állandó vitában állt Dácia története, illetve a dákoróman kontinuitás kérdésében. Szerencsére Pesten a vita nem folytatódott, és egész idő alatt barátságosan beszélgettek, az én kísérőm Tóth Zoltán professzor volt, a román-magyar kapcsolatokat kitűnő ismerője, aki tudomásom szerint az 1956-os forradalom idején a harcok áldozata lett. A diákok meglepettették az Országházat, a Budai várat, a Halászbástyát, a Margit-szigetet, a Népstadiont és meglátogatták az Eötvös Loránd Tudományegyetemet is.

Kolozsvárra hazatérésük után a román Securitate nem érdeklődött a Debrecenben és Pesten történeteikről?

Ez volt a legnagyobb csodálkozásunk, az „elvtársak” nem jöttek, pedig fel voltunk készülve a látogatásukra. Talán azért maradt el a velük való találkozás, mert Debrecenben ott voltak a Babes- és a Bolyai-egyetem tanárai is. De meglepetésben azért még volt részünk, ugyanis hazaérkezésünk után kb. egy héttel hivatott Gali Kálmán, az egyetem adminisztratív igazgatója azzal, hogy vendégünk érkezett Debrecenből. A megbeszélésen – a vendégeinken kívül részt vett Melegh Ferenc párttitkár, Balogh elvtárs, a káderes, a tanulmányi igazgató – kiderült, hogy a debreceni vacsorán állítólag a karvezetőnk xenofóbiás megjegyzést tett, a magyarországi elvtársak azt kérték, hogy az illetőt távolítsuk el a Bolyairól. A karvezetőnk – akit mindnyájan korrekt, becsületes embernek ismertünk – határozottan tagadta, hogy Debrecenben vagy bármikor ilyen kijelentést tett volna, olyan személy sem akadt, aki ezt az állítólagos kijelentést hallotta volna. A vizsgálatot az egyetem tanulmányi igazgatója ad acta tette, de mind-

nyájunkat felháborított a debreceni „elvtársak” magatartása, akik ott nem szóltak semmit, majd lejönnek Kolozsvárra és bajt kevernek nekünk.

Ezek az „elvtársak” a magyar belügyi hatóságoktól jöttek?

Igen kérem, szóval nagyon csúnya dolog volt. Az illetőnek egyelőre a haja szála sem görbült, de 1959-ben a Bolyai- és a Babeş-egyetemek ún. egyesítésekor elbocsátották, tehát a magyarországi belügyesek közbelépésének mégiscsak lett következménye. Úgy látszik, a debreceni közös vacsorán a tanárokon és hallgatókon kívül mások is részt vettek.

Mindennek ellenére a Bolyai Tudományegyetem első és egyetlen magyarországi (külföldi) útja tanárnak és diáknak egyaránt felejthetetlen élmény ma-

radt, a diákok a kulisszák mögött történeteket alig érzékelték. A négy napról – a diákok között kialakult barátságokról, érzelmeinkről – Banner Zoltán írt a kolozsvári napilapban szép élménybeszámolót (Kolozsvár–Debrecen, felejthetetlen négy nap. Igazság 1956. V. 17.) Befejezésül őt idézem: „A hazafelé vezető út is tartogatott meglepetést, éjjel három órakor Püspökladányban (Pestről jövet) arra ébredtünk, hogy: Jó reggelt kívánok, itt vannak a debreceni diákok! – kétszáz debreceni barátunk utazott le Debrecenből saját pénzén, hogy még egyszer megöleljük egymást és újból megígérjük, hogy barátságunkat megőrizzük és segítjük egymást mindenkor...”

SEBESTYÉN KÁLMÁN

Szabó T. Attila lelkipásztora voltam

A nagy embereknek haláluk után nagyon sok barátja lesz. Jelentkezik a távoli ismerős és ismeretlen, igyekszik tekintélyüknek aurája mögé bebújni, rejtőzködni vagy épp nagygyá lenni.

Egy egyszerű emberre emlékezem, de nem a pályatárs, nem is szakma vagy a baráti közösség közeléből, hanem – ki nem találja senki: egy nagy ember családi lelkipásztora szemével. A Gondviselés megadta nekem azt a különösen nagy ajándékot, hogy egészen fiatalon, a kolozsvári Györgyfalvi-negyed lelkészeként Szabó T. Attila lelkipásztora is lehettem.

A 60-as évek végétől a feldúlt lupsai Hóstátban, a Pata utca és a Bivalyrét között egy kiterjedt, viszonylag kényelmes lakótelep épült. Ide kapott lakás kiutalást jó néhány kolozsvári értelmiségi, köztük Benkő Samu történész, dr. Kós Károly néprajztudós, Páskándi Géza, Dávid Gyula, Tövissi József, Almási István, Nagy Olga, László Ferenc, Várhelyi István, Muzsnay Csaba és még sokan mások. Itt lakott családi házában Kiss Jenő költő is.

Lelkészként kerültem tehát kapcsolatba vele, anyósának, Éva néni édesanyjának kellett rendszeresen beteg úrvacsorát vinnem minden ünnepre.

Azt hiszem, hogy a világon ez az egyedüli úrvacsoraszolgálat, amelyhez példátlan emberi példa, tanulás, nevelő erő is társult, és felért egy magiszteri továbbképzővel, népfőiskolával.

Az első látogatás alkalmával ő nyitott ajtót, és már az első alkalommal is ismerősnek kijáró szeretettel, de lelkésznek kijáró tisztelettel fogadott. Kétfelől dús haj, és egészen jellegzetes volt kiejtése, az Erdélyben igen ritka lágy „t” hangjai, mely – később döbbsenem rá - Fehéregyháza és környékének, Szerderjesnek, és szülőfalumnak, Székelymuzsnának talán még a honfoglalás mélyéről hozott nyelvi öröksége is lehetett.

– Tudja, kollega úr, hogy én is felszentelt pap voltam – így mutatkozott be első találkozásunkkor. Már az első alkalommal tisztázta azt, amit én régóta tudtam, hisz a Teológián, a végzős teológusok tablóján, bocskai ruhában ott díszleg az ő arcképe is: hogy mi

Szabó T. Attila sírja a Házsongárdi temetőben

collégák vagyunk, hisz ő is elvégezte a Teológiát.

Nagyon szépen, és mindig hálával beszélt arról az intézményről, amely őt elindította. A Teológián főként azokról a nagyokról beszélt, akinek életpályája indulását, a felkészülés, a külföldi ösztöndíj döntő éveit köszönheti. Tavasz Sándort és Imre Lajost nem csak nekem, de minden életpályarajzában, visszaemlékezésében megemlíttette.

Attila bácsi kedves, közvetlen ember volt. Nagyon szeretett beszélgetni. Amolyan nagyítás volt, annak is ama bapós falusi változatából, akinek térdén lehet lovagolni a kis unokának, bajsztát, haját tépdetni, meséit hallgatni, és nagyon lehetett szeretni. Az elmaradhatatlan falusi gyapjuszvettere amolyan szimbóluma is lett kirívóan egyszerű öltözkékének.

Sosem tegeztek, sem Attila bácsi, sem Éva néni, pedig jeleztem ezt nekik, szinte unokai életkor távolságból, és többször is kértem őket erre.

Miután elvégeztem szolgálatom a Nagymamánál a kis szobában, kint, a nagyobb szobában szinte mindig beszélgettünk, mert úgy időzítettem ezeket az alkalmakat, hogy ne kelljen tovább sietnem.

Komolyan beszélt, máskor meg viccesen anekdotázott, és ilyenkor mondta el öniróniával frappáns vallomását is: *„Két nagy tragédia érte a magyarságot Fehéregyházán. Itt esett el Petőfi, és itt születtem én.”*

A beszélgetésekkor gyakran jártuk végig élete nagy állomásait. Megálltunk Désen, Désaknán, ahová nem csak visszajárt gyűjteni Váralja és Nyíres helyneveit, itt hallottam először a Szolnok–Doboka magyarságáról készült monográfiáról, melyet Bethlen Béla bácsi biztatására készítettek a négy év alatt, de amely soha sem kerülhetett fogalomba: front közelítéssel ott maradt a vármegye pincéjében.

Sokat mesélt a nagy műről, a Szótárról. Az anyaggyűjtés hangyamunkájáról, megjelenésről, a könyv minden addig felülmúló sikeréről, és látszott, hogy ez a népolvasmányoknak kijáró hatalmas könyvsiker és megbecsülés nagyon jól esik neki. Ilyenkor mutatta meg hatalmas kézirat anyagát, a dobozokban sorakozó cédulákat, a kötettel kapcsolatos munkát. Mély hálával beszélt munkatársairól, akik az első kötetek után kapcsolódtak be a szerkesztési, gondozási munkába, és segítettek felgyorsítani a szavak kötetbe szerkesztését. Akkorra már megjelent és nekem is könyvtáramban volt a Szótörténeti Tár első három kötete, és készültek a további kötetek. De az ő tekintete már messzebb is látott, a következő nagy munkáról is ábrándozott: szinte áhítattal mutatott körül a kis blokklakás előszobájában, ahol példás rendben állt a dobozolt hatalmas cédulanyag: majdnem teljes Erdély helytörténeti anyaga, ez aztán a nagy munka.

Beavatott a szótár szerkesztésének munkájába, de a körülötte folyó kiadási küzdelembe is. Ne feledjük, hogy a 80-as évektől kemény ideológiai szigorítások következtek a könyvkiadásban is. A Szótár szakmai munkáját Attila bácsi, de a kiadásért a küzdelmet minden kötetnél Domokos Géza vívta meg.

Emlékszem, amikor kedves, huncut, pikáns derűvel mesélte el a Szótörténeti Tár kiadásán azt a fejezetét, amikor a szótár az „f” betűhöz érkezett, és a szócikkek között sorra került a férfi nemi szerv is. Hát bizony a középkori periratok között is jócskán emlegették, na, nem annyit, mint manapság. A cenzúra sehogy sem tudta megérteni, miért került be a szavak közé, és mindenképpen ki akarta törölni. De, kérem szépen, ez is egy fontos középkori magyar szavunk – tiltakozott Attila bácsi felháborodva. Nagy harc kezdődött a szócikk körül, amiben Domokos Géza keményen érvelt, és végül is győzött. A cenzúra – ha jól emlékszem, talán épp egy hölgy volt – kelleetlenül, de beleegyezett, csak az a megjegyzése volt, hogy *„să rămână, dar mic să fie”* (maradjon, de kicsi legyen). Természetesen ő a szócikk méretére gondolt.

– Jól van, jól van. Maga mindig olyan sokat beszél – elégette meg Éva néni itt, kezelve, hogy túlléptük a határt. Korholta gyakran kedvesen, aki gondos hitvesi szigorral vigyázott életére, munkabeosztására, nyesegette hibáit, éberen őrködött a délután pihenésén, mely kettéválasztotta a délelőtti levéltári mun-

kát és a délutáni otthoni anyagrendezést.

– Ne haragudjon, kollega úr – gyakran, de nem mindig szólított így –, hogy engem nem lát a templomban, de nekem olyan kevés szabad időm van, hogy én vasárnaponként a természetbe járok templomba. Többször elmondta, hogy gyalog teszi meg minden nap az utat a Györgyfalvi negyedi blokklakás és a levéltár között – ez az én napi sétám, hogy bírjam a sok helyben ülést. Máskor meg szinte Kelemen Lajos ismert anekdotája csengett vissza szavaiiban, amikor azzal viccelt, hogy én egész nap a gyülekezettel, papokkal és hívekkel vagyok együtt az oklevelek között. Igen, csak az egy kicsit más társaság – vágtam vissza, mosolyogva válaszolva humorára –, azok hazudtak vagy csaltak, ítélik, vagy ítélet alatt vannak a peres iratokban.

– Engem a munka nagyon lefoglal, nincs nekem időm újságokat olvasni – mesélte egyszer. Itt nem csak a korabeli pártfeladatokat tejesítő sajtót minősítette, hanem azt, hogy neki már a mindennapi apróbb dolgokra nem jut ideje. Ha valami érdekes van, azt a feleségem este mindig elmeséli.

– Minden nap kell tenni valami, a munkában nagyon fontos a rendszeresség – mondta, szinte a latin közmondást magyarul szabadon idézve. És csak a fiatalokom elhanyagolt éveit sajnálom.

Néhány alkalommal könyvvel lepott meg szolgálatomért. Könyvektől roskadó polcokról emelte le, és ma is kedves olvasmány számomra a halálra készülő aradi vértanúk családtagjaikhoz írott levelezésének két dokumentumkötet.

Kapcsolatunk meghittségében új szakasz kezdődött akkor, amikor egy elszólásában Mester Miklós történész barátját, volt kultusz államtitkárt említette, és én közöltem vele, hogy apai nagybátyám. Attól kezdve náluk még mélyebb családtag lettem. Miklós nekem régi és nagyon jó barátom – mondta, és láttam arcán, hogy elmerengett a régi szép időkön. Akkor én már tudtam, hogy 1944 őszén együtt mentették meg a Gestapo kezéből a deportálástól Brüll Manó bácsit, a kolozsvári Református Kollégium zsidó származású magyar és latin tanárát.

Éva néni is nagyon szeretett, és szinte gyermekeként, de mindig lelkesként tisztelt. Apró kis figyelemességekkel kínált, szép kék szemei mögött, kedves mosolya mellett, kedvessége és nagy-nagy szeretete tündökölt. Egy alkalommal egészen meglepő közvetlenséggel azt kérdezte tőlem, hogy ismerem-e Benkő Elekét, a Samu fiát. Mondtam, hogy sajnos személyesen nem, ő akkor már Pesten tanult, de tudok róla. Maguknak meg kell ismerkedniük, mert azt hiszem, nagyon jó barátok lennének. Ezt én még soha nem mondtam el Benkő Eleknek.

Csodáltam azt a házasságot, amiben ők Éva néniel éltek. Igazi páros élet volt. Egymástól elválaszthatatlan és egymást kiegészítő. Attila bácsin érzett, hogy élete mindennapjainak működésbiztonságát hálisan helyezi át párja vállaira. Éva néni nagyon vigyáz rám – mondta gyakran huncutkás mosollyal, de néha úgy, hogy azt Éva néni is hallotta. Ebben benne volt a hála, köszönet, de talán az óvó felügyelet szent terhének viselése is. Az elmaradhatatlan délutáni pihenés szüksége is élete szerves része volt. Ez tagolta ketté a kora hajnali kelést, az otthoni munkát, a délelőtti munkába gyaloglást és levéltári adatgyűjtést, és a délutáni otthoni folytatást.

Útjaink öt év után elváltak. Én eljöttem a gyüle-

kezetből, de fel-felnéztem hozzájuk. Éva néni mindig nagy örömmel fogadott, és Attila bácsi is mindenben készséggel állt rendelkezésemre.

Közben maradt a vicces kapcsolatunk, növegetett szakállam, és ő kedvesen dicsérte meg. Most már szerkesztőként szakmai kérdésekről faggattam: hogyan történt a „kísértés”, „kísértet” szavak nyelvi szétfejlődése, és a Miatyánkban a „keresztyén” vagy „keresztény” szóváltozat kialakulása a református és a római katolikus egyházak szóhasználatában. Kérdeztem az új bibliafordítások nyelvújításáról is, a „Károli vagy modern biblia” vitában, de az új énekeskönyv tervekről is. A kéziratok énekeskönyvekről írt ifjúkori dolgozata mindenképp hitelessé tette ma is véleményét. Mindkét kérdésben elővigyázatra intett, tradicionalista volt, óvva intett az archaizmusok erőszakos felszámolásától. Két beszélgetést magnóra rögzítettem, de sajnos a nagyon rossz technikai feltételek és hangminőség miatt is használhatatlanok.

Ott halt meg, ahol élete nagy részét töltötte: útban az otthon és a levéltár kötött, a Farkas utcában. A szíve vitte el, amire orvos felesége is annyira vigyázott.

Temetése a 80-as évek végének a kolozsváriak néma tüntetése volt egy rettegő időben. Nem csak egy nagy embert temettünk: egy Intézménytől búcsúztunk egy intézmény nélküli kisebbségi világban, ahol mégis a súly alatt, az értelmiségi blokkadások nyomorszábai mélyének katakombáiban egy személyes panel akadémiák születtek. Ehhez ő mutatta a legszebb példát: közös nagy ügyeinkért szívós kitartással, céltudattal naponta kell valamit tenni.

*

Később döböntem rá arra, hogy Szabó T. Attila egész életében hű maradt az útnak indító Teológiához: lelkes volt és az is maradt. Egy másik anyaszentegyházat választott magának, azt vigyázta. A legnehezebben őrizhető nyájra vigyázott: a magyar szókinszre. Veszendő és elhullott szavainkat kívánta óvni, gondozni, pallérozni, összegyűjteni. A magyar nyelv legnagyobb gyülekezetének volt a püspöke. Pontosan és példátlanul nagy gondossággal és szere-

tettel vigyázott erre a szétszóródott, ezernyi veszélynek kitétt hazára, minden szóra, ahogyan híveivel egy igazi pap teszi. Tudta jól, hogy mitől félti.

Életem nagy indító élménye és a Gondviselés nagy kegyelme, hogy ezzel a nagyszerű családdal kapcsolatba lehettem, kijárhattam mellettük az egyszerűség példaadó iskoláját. Mellettük értettem meg azt, hogy az igazán nagy emberek tudnak igazán egyszerűek és példaadóan szerények lenni.

2006. május

VETÉSI LÁSZLÓ

Lászlóffy Csaba

Jézus-kiáltás

Szabó T. Attila emlékének

álomból fölriadván mintha
Jézus-kiáltást hallanék
s hajnalban fejünk feltámasztván
vagy fölugrálva széket felborítva –
hol késik a segítség a vezeklő
lelkiismeret zárándoklata?
s az emlékek apadó vízesése
kiszámíthatatlan közönytől beárnyékolt
szurdokban valamely töredék-
gombok és egy hiúzköröm között

s mert a hitegető penna hegyén a
hiszékenység hiába inkuráltatik
az is az ellenség javára lészen
ami nagy hallgatások árán
a hitehagyott historikus tájak
magzataiban eleve megrontaték

álomban fölriadván mintha –
de csak emberséget esdeklő
panaszos jerkebárány vala

(1989–1997)

Szépteremtő kaláka,

avagy az emberi összefogás igaz példája

Július végén, ügyes-bajos dolgaim intézése közben, ha a városban barátokkal, ismerősökkel futottam össze, feltették a kérdést: hallottad, olvastad – Csíksomlyón valami készül?

Hallani nem hallottam, olvasni ugyan olvastam, de az igazat megvallva, sem időm, sem kedvem nem volt különösebben foglalkozni vele. Aztán egy nap mégis csak rászántam magam és kísértáltam Somlyóra.

Már első pillanatban láttam – érdemes volt. Hiszen öröm és rendkívüli jóleső érzés volt látni az emberi összefogás csodás példáját, a fiatalos lendületet. Többségben fiatalok – de akad néhány idősebb is – szorgoskodtak, dolgoztak keményen.

A fiúk kezében csákány, ásó, lapát (bevegyült közejük egy-két lány is). Kissé távolabb két lány ült egy jókora hosszú gerendán és kérget hántottak. A Ferences rend udvarán egy székes kapu, nap- és holdóra készítésével szorgoskodtak. Több alkalommal kísértáltam. Olykor az időjárás keményen megtréfálta

őket, de a szorgos kis seregnek az eső, szél sem tudta kedvét szegni. Készült a kerítés, a pallók párkányai.

A régmúlt idézgetése?

A csíksomlyói borvízkút szomszédságában elővarázsolták a régi borvízforrást, a „barátok feredőjét”. Az idősebb nemzedékből sokan emlékeznek még rá, egyesek gyerekkorukban meg is mártóztak benne.

Egyik nap Potozky Lászlóval futottam össze, a csíkszeredai Polgár-Társ Alapítvány vezetőjével, mintegy folytatva a megkezdett gondolatot ő mondta el, hogy az ötlet valóban innen indult. Jánosi Csaba, a Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesület elnöke kereste fel vele. Tetszett az ötlet, s azért vállalt tette, mert egyrészt szorosan kapcsolódott a már kivitelezett Borvíz útja nevezetű projektjükhöz, másfelől valóban szükségesnek láttuk egy Zarándokkert kialakítását, itt jól ismert borvízkút szomszédságában. A tervet, mely alapján megvalósulhatott Tikk Dóra magyarországi tájépítész készítette el. A munkálat kivitelezésére egyik régi partnerünket, a budapesti Ars Topia Alapítványt kértük fel.

Még két nap van az avató ünnepségig. Lassan már sötétedik, de még nagyon sokan dolgoznak. Egy újabb teherautó érkezik kavicssal. Néhányan egy talajsimító gépnél szorgoskodnak, beragadt a sárba.

Herczeg Ágnes, a munkálatok irányítóját, vezetőjét alig tudom elérni. Végül nehezen, de kötélnek áll, csupán pár perc erejéig, hiszen rengeteg megoldásra váró probléma akad a célszalag közelében, ilyenkor forrósodik fel csak igazán a levegő.

A már említett Ars Topia Alapítványt képviseli (különben a budapesti Pagony Táj- és Kertépítész Iroda vezetője), és egyik fő részese a székellyöldi fürdőépítő kalákamozgalom újjáélesztésének.

– 2001-ben jöttem ide először, akkor a Csíklázárfalva melletti régi fürdő felújításánál dolgoztunk. Azóta több régió fejlesztési munkának aktív részvevője voltam. Ez a mostani egy csodálatos lehetőség, hiszen Csíksomlyó szent hely, zarándokhely – erre fel kell hívni a figyelmet. Ki kellett vitelezni ezt a tervet, hiszen nem volt egy park, egy olyan hely, ahova megérkezhet az ember, a vándor, az ide zarándoklók hatalmas serege (és nem csak a pünkösdi búcsúkor, hanem egyáltalán). Megtáltuk a régi borvízforrást (a legbővízűbbet), a „barátok feredőjét”. Augusztus 3-án indult a tábor és több mint száz fiatal fordult itt meg (Magyarországról, a Vajdaságból, de még Észtországból is). Ezeknek, a fiataloknak jó része már végzett egyetemista, mások most végzik a főiskolákat. Az önkéntes munka fő jellemzője, hogy belső indíttatású, a szívből, lélekből táplálkozik. Rendkívül jó volt a hangulat mindvégig, itt ebben a csodálatos környezetben. Nappal folyt a kemény munka, este a szellemiek vették át a szerepet s a szórakozás: kiállítások (fotó és képzőművészeti), előadások (pl. az építészeti örökségről), táncház. Augusztus 13-án fejeződnek be a munkálatok, következik a megérdemelt pihenés. Utána? – ki tudja, valahol újra folytatjuk. És van egy fontos dolog, amit még el kell mondanom, az, hogy a helyiek közül a fiatalok mellett nagyon sokan az idősebbek közül is kivették a részüket ebből a munkából. Csak néhányat említenék: a csíksomlyói Dóczy András (aki a földmunkáknál segített), a csíktapolcai Orbán Ferenc bácsi, aki kőbe véste a Mi Atyánkot, Dobos Attilát, Szabó András, és ne feledkezzek meg arról sem, hogy mintegy har-

minc család segített be az étkeztetésbe: a csobotfalvi Csíky, Köpe és Xantus főzött rájuk a tíz nap alatt, hetvenkét család kézi munkával. Az emberi összefogás igaz példája volt ez a tíz nap.

A fiatalok éppen vacsorázni indulnak. Közéjük keveredek és beszélgetünk. Kocka István és felesége Maróti Ildikó az első naptól itt vannak, de ott voltak a csíkszentkirályi és kásonújfalusi kalákáknál is, Lovassy Zsolt és felesége Lovassy Seres Judit, Csaba Kinga, Sólyom Barbara, Dékány Diána, Tromp Katalin, Nagy György, Szabó Zsolt (neki is ez már a harmadik kalákája), Kozma Zsolt, Házi Ferenc, Németh Luca, Molnár György, Gali Sándor, Tóth Péter (építész, a napórát ő tervezte), Gergely Csaba – csak néhány név a több mint száz fiatalból.

Kipirult arccal, lelkesen mesélnek az eltöltött napokról, a remek hangulatról, arról, hogy mennyire jól érezték magukat itt, Csíksomlyón.

És elérkezett a nagy pillanat is – augusztus 13-a vasárnap, a Zarándok kert felavatásának napja. Leander atya, a csíksomlyói Ferences rend (amely oroszlanrészt vállalt a munkálatok létrejöttében) és Gergely István csobotfalvi római katolikus plébános áldották meg a kertet.

Potozky László, Antal Attila csíkszeredai alpolgármester és Herczeg Ágnes szóltak a munkálatról, tolmácsolták köszönetüket mindazoknak, akik hozzájárultak ahhoz, hogy elkészülhessen e csodás létesítmény.

FORRÓ MIKLÓS

Brassai-hét harminchetszerre

Már hagyományossá kezd válni a kolozsvári magyar gimnáziumok között az ünnepi napok elosztása: április utolsó hétvégéjén a Báthory tart bemutatkozót, aztán május végén az Apáczai következik, s végül május utolsó és június első napjait a Brassai ünnepi hete tölti ki. A Brassai Sámuel Gimnázium hagyományai a legrégebbiek e téren, 1970 óta, tehát már harminchetszerre rendezik meg a hagyományápolás és kitárulkozás egyhetes ünnepség-sorozatát. Főbb mozzanatai immár évek óta adódtak, de mindig változik a diáktársadalom, s időnként a felelős tanárok is cserélődnek.

A 2006-os Brassai-hét május 29-én, hétfőn fél 11-kor nyílt meg az előcsarnokbeli ünnepséggel. A bemondói tisztséget ezúttal is Fazakas István történelemtanár látta el. Az iskola kórusa Bazsó Dombi Ferenc vezényletével három számot adott elő, majd Kósa Mária igazgatónő mondott rövid beszédet. A megnyitón hagyományosan a hatodikos diákok szerepelnek. Ezúttal Major Ágota a VI. B-ből Brassai Sámuel életútját vázolta fel, Veres Tünde pedig a VI. A-ból Reményik Sándor Torony című versét szavalta el. A két osztály képviselői koszorút helyeztek az előcsarnok Brassai- és Berde Mózsa-szobrára. Befejezésül az igazgatónő felhívta a diákok figyelmét az előcsarnokban magyarul és románul kifüggesztett egész hetes műsorra, s jó szórakozást, sikeres szereplést kívánt a résztvevőknek. A pontosan délben sorra kerülő temetői koszorúzás a VII. osztályosok feladata volt. Balázs-Blénessi-Pataki Erika és Nagy Emese tanárnők kíséretében sorakoztak fel a diákok. Gál Edina és Tasnádi Botond (VII. B) valamint Antal Botond (VI. C) megemlékező szavai mellett Gaal György idézte fel Brassai emlékét, kitért a Házsongárdi temetőben nyugvó híres tanítványaira is.

Délben 1-kor a 42-es teremben a diákok rajzkiállítása nyílt meg. Bevezetőt mondott Kósa Mária és Kocsis Ildikó rajztanár. Az V–VII. osztályosok közül tizenhárman kaptak díjat kiállított munkáikért. Két kilencedikes, Jancsó Hajnal és Sajgó Mónika művészettörténeti díjban részesült. Fél órával később a könyvtárban Málnási Ferenc őrizték anyanyelvünket címmel újra kiállította azt a felszett íróportrét és üzenetet, amelyeket az általa vezetett irodalmi kör kapott az idők folyamán. Most három új portréval gazdagodott a névsor. Tizennégy órákor két rendezvény is kezdődött. Az informatika tanárok, Iszlai Réka és Didi Mónika Térbeli Akom-bákom programozóknak címmel hirdettek versenyt számítógépen rajzolónak. Szilágyi Noémi és Antal Melinda X. A-sok bizonyultak a legügyesebbeknek. Ugyanakkor a fizika-előkészítőben Bitay Zsófia és Simon Gábor szaktanárok fizikátörténeti kiállítást nyitottak meg. Délután háromtól az elemisták prózai szövegmondó versenyét tartották, Fodor Sándor Csipikéjéből egy-egy jelenetet kellett előadniuk. Megjelent a szerző, Fodor Sándor is.

Délután fél hattól az estis osztályok koszorúzási ünnepségére került sor: Bungărdean Lucia igazgatónő románul, Gaal György magyarul szólt a diákokhoz, majd megkoszorúzták az előcsarnok két szobrát. Ezt követte a Dani Kinga tanárnő vezette VI. A-sok Tamási Áron Szegény ördög című jelenete,

Az egykori Unitárius Kollégium épülete

amit a díszteremben mutattak be. Ezzel párhuzamosan folyt a fizikai előadóteremben a román estisek versenye, különböző tárgyakból összeállított dolgozatokat mérlegeltek és díjaztak.

Kedd sportnap volt. Ennek keretében lejátszották a döntő mérkőzéseket a három tornatanár irányításával. Az elemisták minifoci döntőjét a III. A és III. B csapata játszotta; az előbbieket nyertek. A lányok kézilabda mérkőzésén a XI. A-sok legyőzték a B-seket, a fiúknál szintén a XI. A-sok bizonyultak jobbnak a XII. A-soknál. A kosárlabdázó lányok legjobb csapata is a XI. A-ból került ki (a XII. A-val szemben), a fiúké viszont a XII. B-ből (a X. A-val szemben). Labdarúgásban a X. B-sek legyőzték a X. C-seket. A diáklányok-tanárnők kosárlabda mérkőzésén a lányok bizonyultak jobbnak. E nap reggelén az elemisták bábszínház-előadást nézhettek meg a díszteremben. Délben Kassay Ildikó tanárnő a 33-as teremben sakkversenyt rendezett. Az V–VI. osztályosok sorából a VI. A-s Török Artúr, a VII–VIII-osok közül Király Alpár VII. C-s vitte el a pálmát. A nagyok közül Kozma Árpád Szabolcs X. A-s bizonyult a legjobbnak. Este a román estisek Milchiş Angela ortodox vallástanárnő és a román tanárszék szervezésében Intrarea în Împărăție (Belépés az Úr birodalmába) címmel nyolc előadásból álló ülésszakot rendeztek. Ezen a Mihai Eminescu és a Nicolae Bălcescu gimnáziumok valamint a Ioan Bob Általános Iskola tanárai és néhány diákja mellett részt vett négy ortodox lelkész és teológiai tanár. Végül az ikonkiállítás darabjait díjazták.

A szerdai nap első eseménye, délben, a „kémia szalonja” volt, amit a két vegytan tanár, Péter Rozália és Hăşmaşan Judit szervezték a szaktanteremben. Tíz posztert állítottak ki az alkohol témakörében. Erre az alkalomra készült el a Kémia-lap 4. száma 33 oldalas terjedelemben. Ennek témája is az alkohol, s nem csak a vegyszeti vonatkozásokat mutatja be, hanem az alkoholos italokat, azok hatását az emberi szervezetre, válogat az italozással kapcsolatos viccekből. Kis Júlia, Kovács Zsolt István, Laczkó Attila, Török Vistai Tekla és Vajas Zsolt Márton XI. A osztályos diákszerkesztők munkáját Péter Rozália tanárnő irányította. A szellemes fedőlapot Balogh Ingrid rajzolta. Ezzel párhuzamosan folyt a IV. A osztályosok Mátyás király-posztereinek a bemutatója. Egy órákor kezdődött a diákok tudományos ülésszaka Czondi János tanár irányításával. Ennek keretében tíz dolgozatot mutattak be. Fodor Rebeka, Kovács Gyöngyi és Szász Béla Őrs a XII. C közgazdasági osztály tanulói marketing- és reklám

témájú műveiket olvasták fel. Sándor István Ádám (IX. A) a Brassai Sámuel Gimnáziumot mutatta be, Török Vistai Tekla és Kis Júlia (XI. A) Bolyai János számelméletéről érkezett, Csüdöm Andrea, Antal Melinda, Nagy Erzsébet és Deák Noémi X. osztályosok földrajzi témáról, az utóbbi Kitaibel Pál munkásságáról írt dolgozatát mutatta be. Szilágyi Judit (XII. B) a szociometria módszerét ismertette, Bányai Edina és Nagy Emese X. osztályosok az ESÖT-pályázaton díjazott dolgozataikból olvastak fel. Szilágyi Judit érdemelte ki a legjobb helyezést. Kora délután sor került még az ökömenikus Biblia-ismereti vetélkedőre is a vallás tanárok vezetésével.

Szerdán az angol katedra rendezvényei Angol délutánra álltak össze. Ennek egyik ünnepi eseménye volt a négy évvel ezelőtt megindított School Nyuuz című angol nyelvű diáklap 10. számának bemutatása. A Nagy Emese és Vorzsák Milán szaktanárok irányításával szerkesztett 48 lapos füzet változatos cikkeket, beszámolókat, verseket és vicceket tartalmaz. Volt még EU-filmek bemutatója, ezeket diákcsoportok készítették. A négy csapat közül a Feischmidt László, Laczkó Hunor és Hegedűs András XII. A osztályosoké bizonyult a legjobbnak. Vorzsák Milán összeállított egy angol nyelvű komédiát Underworld Cup címmel, tizenegyen léptek fel benne. Közben a Dávid Ferenc imateremben népdalversenyre került sor Bazsó Dombi Ferenc irányításával. Körülbelül 80-an jelentkezték, akik osztályonként kaptak díjat. Az elemisták közül Ecsedy Baumann Zita I. elemista volt a legügyesebb, az ötödikesek sorából Turák Róbert, a hatodikosok közül Csatári Dóra, a hetedikeseiből Rüszt Fogarasi Tamás, a nyolcadik osztályosokból Rostás Kriszta érdemelt első helyezést.

Csütörtökön reggel az elemisták autóbusszal Torockóra és Torockószentgyörgyre kirándultak, megkoszorúzták a Brassai-szülőház emléktábláját. 10 órától az V. osztályosok ügyességi vetélkedőjére került sor a 33-as teremben Kassay Ildikó és Kiss Tünde tanárok vezetésével. Matematikai, földrajzi, biológiai, valamint általános műveltséghez tartozó kérdéskörökben kellett a Hollók, Mezei pockok, Sonic és Vilám csapatoknak mérkőzniük. A Sonic tagjai voltak a legügyesebbek, azaz Gazda Botond, Groza Andrea, László Roland, Székely Gabriella, Szilágyi Róbert. A fél órával később kezdődő Brassai-vetélkedőt Vajnár János Zsolt és Fazakas István történelemtanárok szervezték, hat csapat jelentkezett, a Brassain kívül az Apáczai, Báthory és a Ghibu gimnáziumok képviselőit. Az első helyezettek a IX. A-sok lettek, őket az apáczaisok csapata követte. Ennek folytatásaként a VI. osztályosok történelmi vetélkedőjére került sor az Árpád-házi királyok témakörében, a VI. B-soké lett az első hely. Közben a VII. osztályosok Hásmáson Judit irányításával a Molekulák vetélkedőjén vehettek részt, itt a VII. A-sok leánycsapata bizonyult a legjobbnak. A K teremben a Lányok vetélkedőjét Révész Erzsébet irányította, VI–VII-es csapatok mérkőztek, és a VII. B osztály bizonyult a legügyesebbnek a konyhai művészet terén. Egykor a matematika-versenyt is megrendezték. A XI. A-sok Semmi baj elnevezésű csapata (Dezső László, Kis Júlia, Laczkó Attila, Török Vistai Tekla) került ki győztesen. A tanárok tudományos ülésszaka az idén keddtől csütörtökre tolódt, délután fél háromkor kezdődött, Fazakas István és Simon Gábor szervezték. Öt előadás hangzott el a fizikumban meglehetősen gyér hallgatóság előtt. Gaal György Kolozsvár városfalairól, bástyáiról és kaputornyairól beszélt, Fazakas István Pápai Páriz Ferenc

pedagógusi pályáját ismertette, Kassay Ildikó egy tanulmánykötet kapcsán a televízió emberi agyra gyakorolt hatását boncolgatta. Révész Erzsébet a repceből előállított biodízel környezetvédelmi fontosságára mutatott rá, Újvárosi Tamás pedig Bihar megye vasúthálózatának domborzattal kapcsolatos összefüggéseit szemlétette térképek felhasználásával.

Csütörtök délután még az informatika verseny második szakaszára is sor került: Térbeli Ákombákom felhasználóknak címmel. Győri Tímea és Kun Tímea X. B osztályosok kapták az első helyezést. Este pedig a díszteremben In memoriam 1956 címmel Rónai Éva vallás tanárnő verses emlékműsora hangzott el a forradalom közelgő félszázados évfordulója tiszteletére. A délután nagy részét a román tanárok szervezte műsorok töltötték ki: két jelenet (La țigănci, Două loturi), és George Cosbuc híres versének, a Nunta Zamfirei-nek színpadi változata, a román esti tagozatosok előadásában, szórakoztatta a résztvevőket, jó hangulatot teremtve.

A péntek délutáni záróünnepség előtt két rendezvényre került sor. Délben kezdődött a VII. osztályosok történelmi vetélkedője. Ennek keretében az összesen 42 tagot felsorakoztató 13 csapatnak régi felvételek alapján azonosítaniuk kellett ma is álló épületeket, utcaképeket. A VII. B-sok háromtagú 4. számú csapata bizonyult a legügyesebbnek. A verseny a vártnál is nehezebbre sikeredett, mert végig zuhogó esőben kellett a városban tájékozódni. Ugyancsak ekkor mutatta be a román tanszék Altfel (Másként) című diáklapjának 2. (2006. június) számát. A VI–VII. és IX–XI. osztályos munkatársakat Crina Borzu és Aritina Iancu tanárnők irányították. A nagyformátumú 16 oldalas kis cikkek, versek, viccek, és egy színpadi jelenet tölti ki.

A díjazási ünnepség délután 4-kor kezdődött. Ennek első mozzanata az ESÖT-díjak átadása volt. Iszlai Enikő tanárnő bevezetője után az Erdélyieket Segítő Ötök Társasága képviselőjeként Hutter György átadta a hét díjat, Dobri András (IX. A) és Bányai Edina (IX. C) dolgozatai érdemelték ki a két első helyezést. Ezt követően szinte valamennyi, a héten megrendezett esemény, verseny résztvevői díjat, oklevelet kaptak. A záró előadást megelőzően Gaal György bemutatta a szerkesztésében megjelent 2004–2005-ös Évkönyvet. E sorozatban már az ötödik kötet, terjedelme 154 lap és 6 oldal színes felvétel. Az iskola színjátész köre előadta Rejtő Jenő A jutalomjáték című kétfelvonásos bohózatát. Az Iszlai Enikő irányította tíz, X–XII. osztályos diák jó párszor megneveztette a közönséget. A szokásos záró szám a Kisbogács, Bogács és Zurboló együttesek közös fellépése volt: néptánc-számaikat mindig vastappsal jutalmazza a közönség. Az estét a tanári szobában adott fogadás zárta.

Kissé megkésve, a következő hétre készült el a Közmag (Ifjúsági Közgazdasági Lap) legújabb, összevont (V. évf. 3–4. sz. 2005. szept.–2006. ápr.) száma 52 oldalon brassais és apáczais diákok cikkeivel, közgazdász egyetemisták tanulmányaival. A nagyon esős idő miatt a szokásos torockószentgyörgyi zárandoklatot el kellett halasztani, csak június 11-én került rá sor 135 tanuló és 7 tanár részvételével, Újvárosi Tamás rendezésében. A Brassai-emléktábla megkoszorúzásánál Málnási Ferenc mondott beszédet, a kirándulás a Vidály-követ vette célba.

Ferencz S. Apor új képírása

Felidézve az elmúlt esztendőkből a Ferencz S. Apor által kiállított munkákat egy önálló, termékeny vált képletes út is kirajzolódik előttünk. A tárgyegyüttesektől, mívész installációktól, mágikus kisszobroktól kiindult érdekes kísérletei a „dobozba zárt” képeken át csapódtak le, érték be a grafikában, festészetben. Emlékszünk még a különleges képzet-társítások eredményeként létrejött installációira, majd később a vonal csapdájával foglyul ejtett figuráira, marionettjeire, az akarat nélküli bábjaira, ikon-szerű táblaképeire.

Művészetének jelenlegi állomása az előzők szer- ves következménye, szoros stílusbeli kapcsolatban állnak egymással. Korábbi grafikai lapjainak, festmé- nyeinek játékosabb hangvétele, oldott formái kidolgo- zása után a közelmúltban készült munkáin fokozatos gondolati és formai letisztulást lehet megfigyelni. Fe- lületein néhány kiérlelt, gyakran felbukkanó szimbó- lummal találkozunk, melyek tartalma nem mindig egyértelmű, konkrét jelentésük legtöbbször verbáli- san nehezen megfogalmazható – ám erős hangulati, érzelmi töltéssel rendelkeznek. Egy egyéni képzeleti világ jegyei: együttes jelentkezésük egységes, zárt, megbonthatatlanul tűnő világot hoz létre.

Tárgyai sok mindenre emlékeztetnek, mégis soha nem volt tárgyak ezek, szilárd körvonallal határoltak és néha pontozással, vonalkázással, kis karomszerű vonásokkal kitöltöttek. Felületein Ferencz S. Apor szinte új képírást teremtett, hiszen a motívumok sora jelentéssé rakódik össze. Komponálásmódja alakulá- sán, tárgyai, alakzatai növekedésén, ritkulásán túl munkásságában egy elvonatkoztató folyamat is tet- ten érhető. Vizuális nyelve kissé elvontabb, tárgyai többjelentésű, különböző alakzatokká tisztultak; a korábbi felületeinek történéseit izgalmas kompozíci- ók és különös formavariációk váltották fel.

A szín-térben való mozgás, forgás, lebegés, elha- tárolódás és kibontakozás érzékeltetése Ferencz S. Apor képeinek egyik legszembetűnőbb vonása. A legkülönfélébb alakú idomok, tárgyak, fogantyúk, pörgettyűkre emlékeztető dugók, színfonalak, szín- szalagok, az elmozdulások és elfordulások képzetét okozó egyenes vonalú és kanyargó szaggatott vona- lak, felhőszerű képződmények, üstalakú palackok lebegnek, mozognak, kigyóznak ebben a szín-térben. A képfelület folytonosan változó erőter, olykor „kar- tográfiai tér” benyomását kelti, amelyben a képle- mek elhelyeződése révén szüntelen vonzások, kap- csolódások, kényes és pillanatnyi egyensúlyi helyze- tek, átalakulások és átrendezőségek teremődnek, s amely a nyugalmi állapotot kivételképpen ismeri csupán, akkor is jobbra lebegésszerű állapot formá- jában. E jellegzetes szürrealista térfogalom tovább gazdagodik azáltal, hogy nem egy esetben kozmikus térség benyomását is kelti.

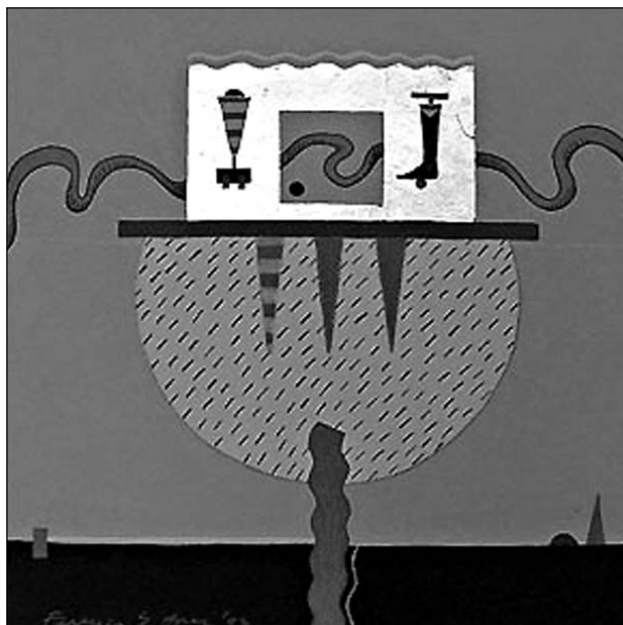
Felületein az improvizációnak, a képi ötleteknek is teret ad, s így egy-egy képelem az intuíció, a meg- érzés nagy pillanatának terméke lehet. Elég minden- nek példaként csupán egy-két „ikerképet” figyel- mesebben megtekinteni. Valójában egy figura árny- képéről lenne mondjuk szó. Az azonos alakú és mé-

Galéria

Cím nélkül

Címer

Ablakon túl I.

Ablakon túl II.

retű test különböző színvilágban jelenik meg, az egyik figura (a bajuszos) fejének körvonalában csupán egyetlen pörgettyű alakú dugó jelenik meg, a másik feje viszont telis-tele van ezekkel a dugókkal. (Ezek közül két dugónak a többitől eltérő színe pedig egyből megjelenti előttünk az arcnélküli ember szempárját.) Mindkettőjük fölött, azonos pozícióban egy-egy enyhe fénykoszorús kör található, amely akár az ötlet megszületését kívánná velünk közölni. (Ez az aureolás kör még számos képén megjelenik.) Egyikük háttérében felhőszerű képződmények, különböző formák, vonalak; a bajuszos alak háttérében pedig rendezett sorokba szedett piktogramszerű jelek: van itt felismerhető talpas pohár, a már ismert pörgettyű, van itt valami műláb-szerű, üst vagy dob alakú – gondolom – palack, emberi szem és egyéb teljes biztonsággal nem azonosítható tárgy. E két kép számos részletében egymással van párbeszédben, egy-egy jól megválasztott, mintha vonalzóval lemerített pozícióban néhány pötty, színeiben szembetűnő négyzet jelzi is ezt a párhuzamot. Ám szóba sem jöhet egyfajta szokványos egyneműség, sokkal inkább dinamikus sokrétűség élteti ezt a műegyüttest.

De nem valami széteső, zavaros műegyüttesről van itt szó. Szó sincs erről. Világos, hogy a szikár konstruktivizmus, a pop art-os lazaság és a csapongó szürrealizmus ugyancsak kizárja egymást. Miként a tűz és víz. Csakhogy Ferencz S. Apor intellektuális szemléletében, a művészet, a tökéletességet kereső felfogásában bizonyos állandóságok érvényesülnek. Arról van szó: ő lépten-nyomon ragaszkodik a szerkesztő elvű térformákhoz. Még akkor is, amikor meglehetősen intim, szimbolikus és figurális képtípusokat teremt. Ezzel aztán egyféle alaki folyamatosságot biztosít műveinek, akár festményekről, akár grafikáiról, de akár kerámiáiról is legyen szó.

Figurális-absztrakt/félabstrakt művei stílris és formai kettősségeket boncolgatnak. Ami a képek egy részén konkrétabb, érzéki és organikus emberi jelenlét, az a következőkben már beépül tárgyias és elvont szerkezetekbe. Ebből adódik, hogy itt a formai

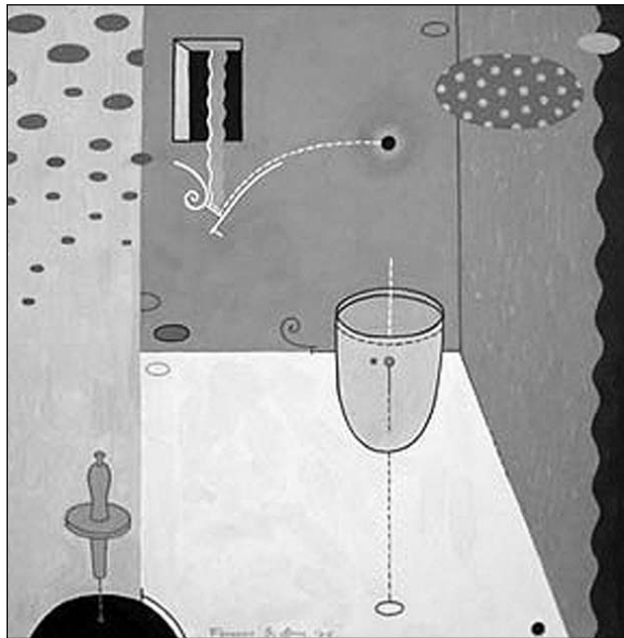
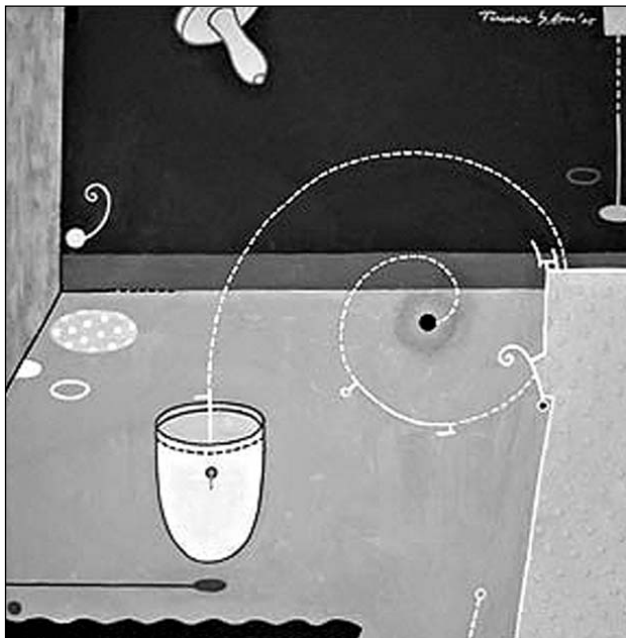
ellentétek korántsem csak tagadják egymást. Hanem szemlátomást együtt, egymásért is munkálkodnak. Mintha valami közeli jó barátok lennének.

Hogy miről szólnak Ferencz S. Apor munkái? Természetesen sok mindenről. Csendről és féktelen zsvajról, aztán a zergelábon futó időről és a misztikus időtlenségről, egy egyszerű villásreggeliről, szobabelsőről, az ablakon inneni és túli világról.

Ferencz S. Apor amolyan szelíd, kifinomult szürrealistának mutatkozik. Szereti ugyan a lüktető, áthatásos formákat, ám ő ilyenformán is józan, építkező művész marad. Annál is inkább, mivel egy technikás, artisztikus alkotóval állunk szemben. Aki az oldott, visszafogott tónusú előadást éppúgy kult-

Gondolatok a sötétben

válja, mint az alázatos, részlet gazdag, már-már mikrovilágokat sejtető vonalas előadást. Szó, ami szó: itt a festői és grafikai nyelvezet sajátos ötvözetével szembesülünk. Egy újabb szakmai kettősséggel.

Persze figurativitás ide, halmazott kettősség oda: a művek minőségét mégiscsak a formai energiák szűkszavú elelensége határozza meg. Így pedig kiderül: Ferencz S. Apor akkor a legerősebb, amikor műves, racionális, elvont és kutató hajlamait követi. Amikor nem akar érzelmesen nosztalgiaáni. Amikor felvállalja a grafikus fegyelmű, tömör és tárgyzerű tolmácsolást.

Amikor azt adja, ami ő maga.

SZATMÁRI LÁSZLÓ

Ferencz S. Apor (Csíkszereda, 1975. június 7.)

Tanulmányok: csíkszeredai Nagy István Művészeti Középiskola, Bukaresti Művészeti Egyetem, Iparművészeti Fakultás, kerámia szak (2001).

Művésztelepek: 1998–2004 Zalai Nemzetközi Művésztelepek; 2002 Kecskemét, Nemzetközi Kerámia Stúdió; 2003 Parajd; 2004 Homoródszentmártoni Nemzetközi Művésztelep; 2005 Gyergyószárhegyi Nemzetközi Művésztelep.

Díjak/ösztöndíjak: 2001 – alkotói díj, Zalai Nemzetközi Művésztelep; 2003–2004 Nemzeti Kulturális Alapprogram ösztöndíja; 2003 Communitas Alapítvány alkotói ösztöndíja; 2005 Nemzeti Kulturális Alapprogram alkotói támogatása.

Egyéni kiállítások: Csíkszereda (1995 –Tilos Kávéház, 2001 – Hargita Visual Art Galéria, 2005 – Kriterion Galéria), Gyergyószentmiklós (1997 – Ihlető Kávéház), Stockholm (1999 – Magyar Ház), Kecskemét (2004 – Nemzetközi Kerámia Stúdió)

A hely

Táncos (ellen)pontok III.

Bekezdő – a tánc hagyomány ősiségének kérdésköréről...

A néptáncos közösség és a néptáncot befogadó közönség egyik, talán legnagyobb tévhite a tánc hagyományunk feltételezett ősiségére vonatkozik. Hogy az „autentikus”, „eredeti”, a különböző múltó divatok által nem érintett, „romlatlan” néptánc kultúránk megőrzése és továbbadása minden „igazi” néptáncos kiemelt feladata, ha már eleink évszázadokon keresztül őrizték ezt az ősi, érintetlen közösségi kincset. Hogy a médiában, a közéletben, a közösségi nyilvánosságunk előtt csakis úgy beszélhetünk, írhatunk róla, mint nemzeti kultúránk, sőt identitásunk egyik kikezddhetetlen alapkövéről. Csakhogy elfelejtjük (vagy nem tudjuk?), hogy a hagyomány tulajdonképpen egy közösségi konszenzus, s ezért őseink tánc hagyománya nem egyenértékű tánc hagyományunk ősiségével! Hiszen a kultúrát, s ezen belül kiemelten a zenei és táncos kultúrát mindig is a különböző divathullámok folyamatosan újító hatásai határozzák/határozták meg, így a 19. század végére a Kárpát-medencében kikristályosodott paraszti, a szakirodalom, majd közvélemény által tradicionálisnak mondott népi tánc kultúránk sem egyéb a folyamatos divathullámok által alakított európai tánc kultúra egyik változatánál. Csakhogy ez a művelődéstörténeti, és ezen belül közismert tánc történeti tény a mai napig elkerüli a silány elméleti háttérrel rendelkező és gyakran zavaros ideológiák mentén szerveződő összmagyar (nép)táncos közösséget, amely tánc kultúránk ősiségének feltételezésében meglátásom szerint két csoportra osztható: az első (és nagyobb) csoport az etnikus ősiséget feltételezi, míg a második (és kisebb) csoport valami egyetemes ősiséget keres a mozgáskultúrákban. Etnokoreológiai, azaz néptánc kutatói szempontból mindkét feltételezés téves, mivel a tánc kultúrákban nem beszélhetünk sem etnikus, sem egyetemes ősiségekről. Így például sokan tekintik a tánc házakban oly népszerű moldvai csángó lánc táncokat ősmagyar relikviáknak, noha ezek a középkori Nyugat-Európa Balkánon fennmaradt táncai, vagy sokan vélik a közép-erdélyi legényeseinket a honfoglaló magyarok férfitáncainak, pedig ezek a nyugati reneszánsz individualista tánc divatjainak az elmúlt évszázadokban, sajátos körülmények között igen magas tánc technikai fokra fejlődött változatai. Ezért is – enyhén szólva – fura, hogy amikor a millicentenárius hatására az elmúlt évek színpadi (nép)tánc előadásaiiban teret hódítottak a honfoglaló ősmagyar témák (megjegyzem: arról, hogy mit és hogyan táncolhattak honfoglaló eleink, semmilyen adattal nem rendelkezik a jelenlegi tánc kutatás), ezekben a koreográfiákban maximum a későközépkori, illetve reneszánsz eredetű régi tánc rétegek, sőt gyakran már a magyarok által elfeledett, de más etnikumok által megőrzött „ősmagyar” táncait láthatjuk viszont. (Például ezek-

nek a koreográfiáknak az egyik kedvenc forrásanyaga az Enyed-környéki románok által táncolt egykori hajdútánc – mai román elnevezésében ‘haidáu’ – motívumainak felhasználása.) S ha pedig az egyetemes ősiséget keressük, akkor először is feltételeznünk kell egy valamikori egységes (paradicsomi vagy majomkodó?) tánc kultúrát, ami már önmagában is abszurdum, s erről az emberiség kulturális divathullámainak folyamatosan újító hatásait kellene egyenként lehántanunk, minek végtelen volta eléggé reménytelen helyzetek elé állíthatja a keresőt (hacsak nem arra gondolunk, hogy elvileg minden táncosnak ősidők óta két keze és két lába van...). Amúgy jó volna tudatosítani azt is, hogy a férfi-nő táncbeli összefogódzása szintén a reneszánsz találmánya, azaz a férfinak nővel való párban táncolása kizárólag az európai tánc kultúra elmúlt néhány évszázados vívmánya (erről lásd például Marcel Mauss A test technikái című tanulmányát).

Természetes, hogy mindezen tánc történeti tényeket a nagyközönség kevésbé ismeri, de a (nép)táncos közösség ez irányú tájékozatlansága már elgondolkodtató, a táncos szakma, azaz együttes vezetőink, koreográfusaink és tánc oktatóink elméleti képzetlensége pedig egyenesen káros. (Mivel tánc művészet megfelelő elméleti tudás nélkül nem létezhet, első sorban ez utóbbiak számára ajánlom neves tánc kutatónk, Martin György témára vonatkozó két alapvető, erdélyi könyvtárainkban is fellelhető írását: A magyar néptáncok történeti rétegei és műfaji csoportjai, valamint Tánc és társadalom: a történeti tánc névadás típusai itthon és Európában.) És igen jó volna, ha a feltételezett ősiség helyett a (nép)táncos közösség figyelme tánc hagyományunk európai vonatkozásaira koncentrálna, mert képletesen fogalmazva: ahogyan latin betűkkel írunk, úgy latinul táncolunk is...

Gerincmotívum – tánc hagyományunk európai vonatkozásairól...

A Martin György nevével fémjelzett 20. századi néptánc kutatás a magyar néprajztudomány egyik legeredményesebb és világszerte elismert tudományága, amelyik a néptáncok elemzésében a magyar folklorisztikai és népzene kutató iskola eredményeit együttesen érvényesíti, s alapjában strukturalista és összehasonlító módszereket alkalmazva a magyar (és kelet-európai) tánc kincs történeti stílus rétegeinek és főbb dialektusainak átfogó körvonalazását eredményezte, egyúttal bizonyítva a Kárpát-medence népeinek hagyományos, majd az ebből táplálkozó nemzeti tánc kultúráinak európai eredetét. Érdekes, és egyben lehangoló, hogy ez nemcsak a gyakorló néptáncosok között számít egy kevésbé ismert tudományos tényállásnak, hanem – mivel el-
lentmond az etnicizáló folklórkutatás elveinek – gyakran „ismeretlen” a hivatásos tánc kutatók és

táncművészek körében is. Hiszen a 19. századtól (sajnos) napjainkig egy adott tánc kultúra sajátosságosan nemzeti, etnikus vonásainak (ezen belül ősiségének) kihangsúlyozására törekvők számára elfogadhatatlan, hogy, Martin Györgyöt idézve: „Európa táncbéli differenciáltsága elsősorban annak köszönhető, hogy az egymást felváltó divatkorszakokból álló tánc történeti fejlődés kontinensünk különböző tájain más ütemben, jelentős időbeli eltolódásokkal, s nem is mindenütt maradéktalanul ment végbe. Az egyes régiók jelentős fáziseltolódásai következtében alakultak ki olyan jellegzetes táncvezetek, amelyek mindegyikében más-más táncműfajok határozták meg a tánc kultúra általános karakterét.” Martin szerint „az a megállapítás, mely szerint Európa népei nem tudják, hogy mennyire rokonok egymással, a kisebb övezetekben belül még inkább érvényes s általában a táncra is áll. Kelet-Európa népei még nem tudják magukról, hogy sajátos nemzeti tánc kultúrájuk mennyire közös gyökerekből táplálkozik, s mennyire azonos módon zajlott le az egyedinek tartott és igen messziről, a homályos történeti múltból eredeztetett tánc kultúrájuk, sajátosan egyedinek és egyszerinek vélt nemzeti táncuk kialakítása. A ténylegesen meglevő különbözőségeket az illető népek paraszttánc-kultúrája kisebb-nagyobb területeinek eltérő fejlődése, fáziseltolódása hozta létre. Lényegében tehát az elkésett fejlődésből adódó különbözőségeket az öntudatosodó nemzeti elit réteg domborította ki, ideologizálta és stilizálta politikai törekvéseinek megfelelően.” (Lásd Martin György: Népi tánc-hagyomány és nemzeti tánc típusok Kelet-Közép-Európában, a XVI–XIX. században. In: Ethnographia XCV 1984/3: 353–361.) De beszélhetünk-e egyáltalán nemzeti, azaz etnikus táncokról? Milyen etnikus vonásokban különbözik az évszázadok óta szomszédos, vagy együtt élő nemzetek tánc kultúrája egymástól? A válasz egyszerű: annyiban etnikus egy tánc, vagy tánczene, amennyiben azt a táncoló, hallgató közösség annak tartja. A tánc kultúrában nem léteznek fajtisztaság, ősi, csak egy bizonyos etnikumra vonatkozó táncok, tánczenék, mivel ezek vagy időben, vagy térben folyamatosan keverednek (erről lásd például Bartók Béla Faji tisztaság a zenében című, 1942-ben írt gondolatébresztő, s az akkori kor-szelemen messze túlmutató cikkét).

Nos, ha az erdélyi magyar (nép)táncos közösség tudatosítaná az említett tánc történeti tény, talán bizonyos szempontokból sikerülne ideológiamentessé válnia (ez elsősorban a még gyerekcipőben járó erdélyi magyar tánc művészet előnyét is szolgálná), és sajátos művelődéstörténeti helyzetünkkel fogva a nyugaton már rég kiveszett táncok őrzőiként az egységesülő kontinensünk irányába büszkén propagálhatná tánc hagyományunk európai eredetét. De ha úgymond „latinul táncolunk”, akkor sokakban felmerülhet a következő kérdés: hogyan is állunk a sokat emlegetett táncos anyanyelvünkkel?

A gerincmotívum változata – a táncos anyanyelvről...

Nemcsak (nép)táncos berkekben, hanem a közéletben, alkalomadtán tudományos (hangsúlyosan étno- és zene-folklorista) közegekben is gyakori a táncos anyanyelvre való hivatkozás, mintegy párhuzamba állítva ezt a zenei anyanyelv, sőt akár a nyelvi

Odiliktikus

anyanyelv fogalmi kereteivel. Egyrészt sokan általa magyarázzák a táncos tradíció folytonosságát (tényleg, ha már a hagyomány apáról fiúra száll, akkor miért nem beszélhetnénk táncos anyanyelvről?), másrészt még többen a táncos anyanyelvre való nevelésben látják a tudatos hagyományörzés célját és értelmét. De lehet-e egyáltalán anyanyelvi szinten táncolni? Lehet, ha a táncos anyanyelvet a beszélt anyanyelvhez hasonlóan a szocializáció során informálisan, imitáció útján sajátítjuk el. Ez történt az elmúlt évszázadok során: a néphagyományban élők folyamatosan anyanyelvi szinten ismerték és használták saját tánc kultúrájukat, természetesen el- és befogadva az újító divathullámokat, mint – verbális analógiákkal élve – az idegen- és jövevény-, vagy akár kölcsönszavakat. (Itt megjegyzem, hogy a jelen írásnak nem célja behatóan értekezni a táncról, mint nyelvi közegről – például, hogy a nyelvi törvényszerűségeket mennyire lehet a tánc szabályrendszerére alkalmazni –, mindezen kérdésekről, s a táncos anyanyelv problematikájáról lásd részletesen Könczei Csilla Táncos anyanyelv? című tanulmányát (Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve 3., Kolozsvár, 1995). De lehet-e tudatosan, azaz mesterségesen (például a hagyomány felbomlása után) anyanyelvi szinten táncolni? Lehet, ha ezt az anyanyelvet már nem tekintjük a hagyományos tánc kultúra anyanyelvével egyenértékűnek. Mert, amikor formálisan, intézményesített formában, az idegen nyelvtanulási módszereivel sajátítjuk el a tánc elemeit, motívumait, tudjuk, pontosabban tudatosítják velünk, hogy mi a helyes és mi a hibás, mi a törvényszerű és mi a deviáns, vagy amikor például nincs már saját, lokális tánc kultúránk, hanem célul tűzük a teljes kárpát-medencei tánc kincs ismeretét, Dunántúltól Moldváig, akkor tulajdonképpen már (legjobb esetben is) egy anyanyelvi szintű idegennyelvtudásról beszélhe-

tünk. Köncei Csilla így summázza fentebb idézett tanulmányát: „...az általunk beszélt/használt táncos anyanyelvet, illetve anyanyelveket többé nem azonosíthatjuk az autentikus néptáncokkal. A saját magunk által táncolt tánc így tudatosan választott nyelv lesz, de még pontosabban általunk kreált nyelv, amelyiknek a belső szabályszerűségeit egyáltalán nem kell tudatosítanunk, mivel saját magunkat táncoljuk” (164. l.)

Ezért hát minden (nép)táncost, legyen az tánc házas, műkedvelő, vagy akár hivatásos táncművész, egy önmagát táncoló tudatos táncosnak kell tekintenünk. Azaz ezek a (nép)táncosok különböző szinteken ismernek és használnak egy tudatosan elsajátított, (etnikus) hagyományainkhoz sok szállal kötődő, de mindennapi életüktől idegen táncnyelvet. Az más kérdés, hogy néptáncosaink többsége – elsősorban a hivatalos úzus hatására – a mai napig arról van meggyőződve/meggyőzve, hogy ők voltaképpen a hagyományos népi tánc kultúrát beszélik anyanyelvi szinten. De mi is ez az anyanyelvként közismert, etnikus kultúránk szempontjából kiemelt fontossággal bíró idegen nyelv? Hagyományörzők tánckincse? Tánc házak, táncmulatságok kommunikációs közege? Koreográfiák, táncszínházak forrásanyaga? És lehet-e egyáltalán a néptáncot formálisan, intézményesen tanítani, s ha lehet, akkor hogyan? És ez a tudatos táncolás hogyan érvényesül a további alkotó folyamatokban, mit és hogyan beszélnek a táncelőadások, a koreográfiák? Hiszen a végeredmény úgyis mindig egyedi, azaz önmagát táncoló...

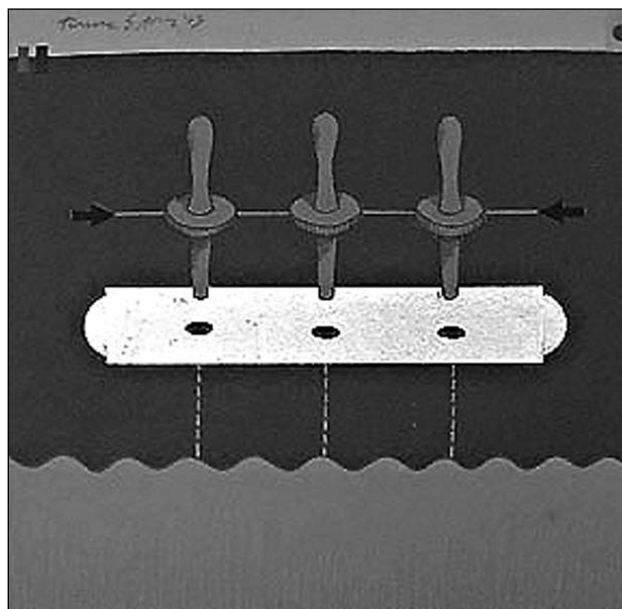
Lezáró – fából vaskarika?

A jelenlegi, Magyarországon intézményesült, Erdélyben lassan teret hódító magyar (nép)táncpedagógia oktatási elveit és módszereit alapvetően meghatározza, hogy a néptáncot etnikumunk táncos anyanyelvének tekinti, ezért megpróbálja a néptánc természetes közegében való hagyományozódását mesterségesen újra- és újrateremtteni. Általánosan jellemző – mintának tekintve a tradicionális gyerektáncalkalmakat („aprók tánca”, gyerektánc házak stb.) –, hogy a táncos nevelést a népi gyerekjátékok és egyszerűbb táncok tanításával kezdik, erre épülnek később a nehezebb táncok (de vajon tradicionális közegben mi számított egyszerűnek, s mi bonyolultabbnak?), s a cél a teljes magyar nyelvterület tánc kultúrájának valamilyen szintű ismerete. Ugyanakkor arra törekednek, hogy a (nép)táncoló gyerekek és fiatalok számára nemcsak kizárólag néptáncot, hanem annak tágabb kulturális közegét (népdal, népzene, szokások, viselet stb.) is közvetítsék, így megteremtve az etnikus hagyományainkat tudatosan ápoló néptáncos életformát. Ez, a sok esetben már komoly anyagtudást és szakmai felkészültséget igénylő szemlélet azonban – talán egy rosszul értelmezett kultúra felfogás miatt – figyelmen kívül hagyja a néphagyomány funkcionálisát. Mert ha a néptáncot, mint folklór műfajt, vagy a tradicionális táncalkalmakat kiemeljük környezetükből, akkor elvesznek eredeti funkciói, s ezeket a nem organikus, hanem merevített, mesterségesen felélesztett, intézményesen tanított változatokat már nem lehet élő hagyományként tálni. (Különböben eleve ellentmondást feltételez a folklórnak, mint ellenkultúrának beemelése a hivatalos kultúra oktatási rendszerébe!) De akkor lehet-e a néptáncot intézményesen tanítani? Lehet, de nem mint néptáncot, hanem mint egy, az etnikus és regionális kultúránk szempontjából fontos, a hagyományban már nem (vagy nem úgy) élő, 19. századi paraszti tánc kultúrát, mint a magyar táncművészet forráskincsét. Igaz, hogy ez a felfogás egy, a ritmikai és technikai alapok elsajátítását kihangsúlyozó, és nem a körítés által meghatározott táncpedagógiát feltételez, amelynek feladata nem egy (általában hamis) néptáncos életforma álhagyományozódása, hanem egyszerűen képzett táncosok nevelése volna.

És hogy milyen táncnyelvet beszélnének/beszélnének ezek a képzett táncosok? Ez elsősorban a képzés minőségétől és tartalmától függ, mert másképp képzett, és így másképp táncol a tánc házas, a műkedvelő vagy a hivatásos táncművész, pedig egy nyelvet tanulnak/beszélnének. Mert más a szórakozásra, más a (nép)tánc előadásra, és főleg más a táncszínházra használatos táncnyelv. Sőt, ezeken a szinteken belül is összetett a kép, hogy csak az „autentikus” néptáncra épülő táncszínházi nyelv problematikáját említsük: vannak, akik a hagyományos néptánc motívumkincsére (és tánczenéjére) alapozva próbálnak történeteket elmondani (ez jellemző például erdélyi hivatásos együtteseinkre), s vannak, akik a bartóki utat járnak, azaz a néptáncból ihletődve kialakítanak egy sajátos, kortárs táncnyelvet (lásd például a Közép-európai Táncszínházat). És természetesen találkozzhatunk a kettő közötti hibrid, különböző tánc elemekből összekompilált kísérletekkel is, amelyek többsége azonban általában se táncesztétikailag, se táncstiliztikailag nem értékelhetőek, értelmezhetőek. Végeredményben minden táncosban – szinttől függetlenül – tudatosulnia kellene, hogy egy adott (esetünkben a hagyományos néptáncból eredő) táncnyelv adekvát használata kizárólag a különböző mozgáskultúrák, művészetek mezsgyéjén lehetséges. Mert másképp formálisan oktatott és művelt néptánc amolyan fából vaskarika marad...

KÖNCZEI CSONGOR

Három

A Kolozsvári Református Leány-főgimnázium történetéből

Rövid történeti áttekintő: A leánynevelő intézet felállításának az eszméje már a 17. században jelentkezett. I. Rákóczi György (1630–1648), elrendelte, hogy magyar iskolákat állítsanak fel, amelyekben „leányi és asszonyi rendet tanítsanak az olvasásra és írásra”. Később igazi dajkálója az eszmének Kenessey Béla püspök volt, aki állami segítség nélkül óhajtott létrehozni. Püspöksége utolsó éveiben, amikor a Reformáció 400. évfordulóját ünnepelték vált az ügy aktuálissá. Elhatározták, hogy létrehozna egy leánynevelő intézetet, amelynek tagozatai lettek volna: gimnázium, tanítóképző, elemi iskola, diakónus képző, internátus, szanatórium, keresztény szálló, kertészeti és háztartási iskola, valamint egy árvaház. E célból megvásárolták a Magyar utcai 3½ holdnyi telektömböt (17–21. szám alatt), melyet majd a román kormány ellenszolgáltatás nélkül elvesz. Kenessey Béla utóda, Nagy Károly tovább érlelte az eszmét.

Az iskola 1919. szeptember havában nyitotta meg kapuit, és biztosította a leánygyermeknek vallásos szellemben való nevelését. Az intézet 1919. szeptember 24-én nyílt meg Nagy Károly püspök elnöke alatt. Az értekezletet a református kollégium dísztermében tartották, ahol jelen voltak a főgimnázium tanárai, a volt állami polgári leányiskola és a volt állami felső leányiskola és leánygimnázium tanári testületei. Az első évben a leány-középiskola 3 tagozatból állt: leánygimnáziumból, polgári leányiskolából és kereskedelmi leányiskolából, mely két évig működött. A polgári leányiskolát az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa 3638/1921 számú rendeletével beolvasztotta az Egyházkerület Leány-főgimnáziumába. Az 1921/1922-es iskolai évben csak a leány-főgimnázium nyílt meg.

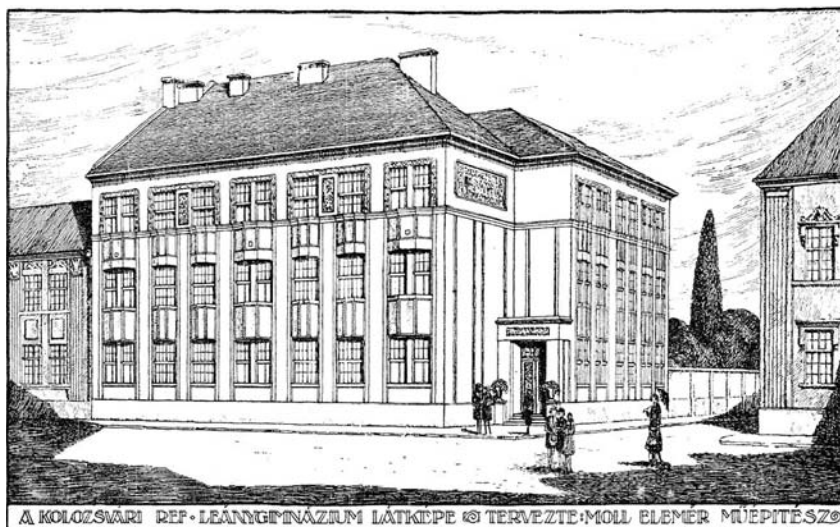
A Református Egyház kérést nyújtott be 1919-ben az akkori kolozsvári állami közoktatási hatósághoz (Directorul Regional), amelyben kérte az intézet műkö-

désének engedélyezését. A tanterületi főigazgató engedélyezte az iskola működését, és emellett a minisztérium 5740/1921 számú rendelkezése alapján az iskolának az 1919/1920 és 1920/1921-es tanévre nyilvánossági jogot adott. Az iskola 3 éves működése után megvonták tőle a nyilvánossági jogot. Így az iskola az 1922/1923-as tanévtől kezdve nyilvánossági jog nélkül működött, és növendékeit évről-évre egy állami bizottság vizsgáztatta.

Az 1919/1920-as iskolai évben 250 rendes és 74 magántanuló iratkozott be (az izraelita vallású tanulókat magántanulóként vették fel). A tanulók vallási összetételét illetően 122 volt református, 8 evangélikus, 8 unitárius, 8 római katolikus, 2 görög katolikus és 74 izraelita. Egy osztályban maximum 50 tanuló lehetett. Az 1919/1920-as iskolai évben volt a legnagyobb a tanulók száma: a leánygimnáziumba 250-en iratkoztak be, a polgári leányiskolába 298-an, a kereskedelmi leányiskolába pedig 27-en. Az 1920/1921-es iskolai évben a létszám meghaladta az 500-at. Az 1922/1923-as iskolai évben a nyilvánossági jog megvonása miatt a tanulók létszáma lecsökkent 280-300-főre, ami megmaradt 1928-ig, majd 1931–1937 között a tanulók

létszáma 360-ra emelkedett. A tanerő létszáma 34–40 között változott. Az intézetnek az 1919/1920-as iskolai évtől egészen az 1927/1928-as iskolai évig nincs külön előjárósága, s így a református kollégium vezetősége az Igazgatótanács felkérésére elvállalta a leánynevelő intézet adminisztrálását. Az intézmény történetére hasznos források: a Kolozsvári Állami Levéltárban a Kolozsvári Református Leány-főgimnázium fondja (1028 Liceul Reformat de Fete Cluj, 63, 75, 75/A dossziék), az Erdélyi Református Egyházkerület Leány-főgimnáziumának Értesítője az 1933–1934. évekre, valamint a Kolozsvári Református Kollégium Értesítője az 1919–1928. évekre.

Az Egyházkerület Közgyűlésén (1927. augusztus 12–14.) született határozat értelmében: az Erdélyi Református Egyházkerület Leány-főgimnáziuma névvel véglegesen felállítja kolozsvári székhellyel, főgondnokává tíz évre Bánffy Miklóst, gondokává Vékás Lajos vezérigazgatót (Minerva) választotta meg. Az iskola fenntartója az Erdélyi Református Egyházkerület, mely jogosult a fennálló törvények értelmében az intézet rendes tanárait megválasztani. E. T. 75§ alapján rendes tanárokká csak

A KOLOSZVARI REF. LEÁNYFŐGIMNÁZIUM LÁTKÉPE © TERVEZTE: MOLL ELEMÉR MŰPÍTÉSZE

protestáns vallású tanárok, tanárnők választhatók.

Az intézet működése során biztosította a leánygyermekek vallásos nevelését és továbbképzését. Az iskola legnemesebb feladatának tartotta a tanítványok vallásos és erkölcsi nevelését, amire a tanári testület tagjai is nagy gondot fordítottak. A tanterv az állami tanterv és szabályzat szerint folyt, úgy a tananyag, mint az óraszám tekintetében. Az iskola tanerői vizsgát kellett tегyenek román nyelvből, a románok történelméből, Románia földrajzából és közjogából. Az iskolába a román nyelvet a magyarral egyenlő óraszámban kellett tanítani

(a román nyelvet I–II. osztályban heti 4, míg III–VII. osztályban heti 3 órában tanították), és csak olyan tankönyveket használhattak melyeket a közoktatásügyi miniszter jóváhagyott.

Az intézet 1928-ban visszanyerte nyilvánossági jogát (a közoktatásügyi miniszter a magánoktatási törvény 62. §-a értelmében az Állandó Tanács 633/1928. sz. javaslatára megadta a leány-főgimnáziumnak a működési engedélyt nyilvánossági joggal, melyet a Hivatalos Lap 1928. május 6-án megjelent számában közölt), és az 1948-as tanügyi reformig az Erdélyi Egyházkerület tulajdonában

maradt, amikor a 175-ös Dekrétum kimondta az iskolák államosítását (Monitorul Oficial, 1948. augusztus 3). Az iskolák államosítása Romániában az első jelentős lépés volt az önálló magyar iskolarendszer felszámolása felé, jöllehet az államosítást követően egyelőre még sem csökkent radikálisan és látványosan a magyar iskolák száma. Az államosítással azonban az állam bejutott a hajdani egyházi kezelésű magyar iskolák falai közé, amelyek pedig a két világháború között a nemzetiségi művelődés fellegvárainak számítottak.

KOVÁCS ENIKŐ

Tamási Áron dolgozatfüzete és a magyartanítás

A Tamási Áronra való emlékezés szellemében telnek napjaink, 2006-ban a nagy író halálának 40. évfordulóját ünnepeljük, 2007-ben pedig születésének 110. jubileumát. Az ünnepekre való készülődés alkalmat ad Tamási élete és munkássága mozzanatainak felelevenítésére. A múlt kútjából vizet merítve, abban arcunkat megmosva tanulságot vonhatunk le a jelent és a jövőt illetően.

Ilyen tanulással szolgál Tamási Áron középiskolás dolgozatfüzete is. Farkaslaka szülötte a székelyudvarhelyi Római Katolikus Főgimnáziumban végezte tanulmányait 1910 és 1918 között. A monográfiák leg többjének vélekedésétől eltérően ma már bizonyított tény, hogy ez az iskola sokban hozzájárult ahhoz, hogy a tehetséges parasztyermekből kiváló író, népeinek szószólója lett.

Az 1942-ben megjelent Összes novellái előszavában Tamási Áron sok melegséggel emlékezik udvarhelyi iskolájára és az ott uralkodó irodalombarát szellemre. A vallomásból kiérzik, hogy a leendő író itt jegyezte el magát egy életre az irodalommal. Tanárai közt több jótollú író, költő, műfordító volt: Jaklowszky Dénes, az osztályfőnöke, magyartanára, pedagógiai író, műfordító; idős Szemlér Ferenc, német-és magyartanára, az irodalmi önképzőkör vezetője, költő, műfordító; a görögöt tanító Embery Árpád, költő, színműíró, rendező; idős Dobos Ferenc, a történelemtanára, neves historikus, költő. Ő írta többek közt a nagy hatású, székely helytállásról szóló Fenyő a Hargitán című verset. Önkéntelenül Carl Gustav Jung állítása jut eszünkbe, mely szerint kreatív felnőtteket a kreatív pedagógusok nagyobb eséllyel, sikerrel nevelhetnek ki.

Az említett előszóban így emlékezik udvarhelyi iskolaéveire az író: „Az önképzőkör és a magyar dolgozatok is rejtettek csábításokat [...] Egy ízben például Esztergom megvételéről olyan dolgozatot róttam össze, hogy a tanárom a pódiumról olvastatta fel velem az osztály előtt, s később is írtam »A világháború és én« címmel olyant, hogy az igazgató véleménye szerint a szerzőségem kétségesnek látszott. Tetszett nekem, amikor a »mintát« felolvashattam a pódiumról, hiszen tekintélyemnek valóságos áldás volt az, s még jobban tetszett az a dicséret, hogy olyan jót én nem is írhattam, mint amilyent írtam.”

Amint a sorokból kitűnik, nagy hatással volt a gimnazista Tamásira az irodalmi dolgozatok sikere. Abban az időben évente nyolc nyílthelyi dolgozatot kellett írniuk a tanulóknak magyarból, egy külön dolgozatfüzetbe. 1995-ben Tamási Áron özvegye jóvoltából a budapesti Alkotás utcai lakásban alkalmam volt átlapozni, átolvasni az író, a hajdani diák egyik magyar dolgozatfüzetét. A VI. osztályból fennmaradt füzet dolgozatainak címe: Élet és költészet, Kereszténység és magyarság a Zrínyiászbán, A világháború és a magyar líra, A világháború és én, A színház hivatása. A jól megválasztott témák mindenike visszhangzik valamiképpen a későbbi író műveiben, aki minden műfajt líráivá lényegített, regényt, novellát, színpadi játékot, publicisztikát egyaránt. Akit sajátos kereszténység, vallásosság, magyarságtudat jellemzett. Aki művészi üzeneteinek egy részét drámában fogalmazta meg, s akinek fontos mondanivalói voltak a világháborúkkal kapcsolatosan is.

Nagy élményt jelentettek számomra a tiszta, rendez füzetben a kalligrafikus írással papírra vetett gondolatok. Az itt-ott még olvasmányélményekre emlékeztető írásokon gyakran átsütött az élmény, a megéltség, a tapasztalás ereje. Világos, határozott okfejtések adták a szövegek összetartó erejét. Fő jellemzőjük pedig – a majdani írók ígérvé – az eredetiség, az alkotókészség megnyilvánulása volt. Akkor döbbsentem rá a jól irányított, ellenőrzött, egyénenként kiértékelt nyílthelyi dolgozatok írásának, íratásának hasznára, rendkívüli személyiségfejlesztő hatására.

A tanulást már régóta kamatoztatom. Korszerű lehet az is, ha nem feledkezünk meg a tantárgyhoz, a dolgozatfüzethez való pozitív kötődésről. A dolgozatfüzethez, amely nemcsak a személyiség tükré, hanem emlék is, amely által üzenhet a múlt a családtagoknak, az utókornak egyaránt.

Még csak annyit: az udvarhelyi főgimnázium évkönyve szerint Tamási Áron VI. osztályos tanuló az 1915–16-os tanévben tíz korona jutalmat kapott év végén „mint olyan, aki magyarosan ír, és jó magyar dolgozatokat készített.” Tíz korona! Egy irodalomtörténeti fontosságú befektetés, amely azóta olyan sokat kamatozott.

LÓRINCZ JÓZSEF

Abrudbánya magyar művelődési múltjából

A Pallas Nagy Lexikona alábbiakat rögzítette Abrudbányáról: „latin neve: Auraria Maior, szász neve: Gross-Schlatten, Altenburg, román neve: Abrud. Rendezett tanácsú város a Stur-hegy alján. Helyén a rómaiak idején is város feküdt, s a procurator aurarium is a mai Abrudbányán székel. Az erdélyi aranyművelés központja, bányászata tulajdonképpen Verespatak, Korna hegyeiben zajlott le, Zalatna, Topánfalva és Verespatak körül. A bányák évente 1070 kg aranyat adtak. Az Árpádok alatt a gyulafehérvári püspökséghez tartozott, bányászai szász telepesek voltak. 1784 novemberében Horea és Cloșca csapatai vérfürdőt rendeznek, 1848 májusában a várost Iancu seregei fosztják ki, égetik fel s koncolják föl lakosságát. Mind-ezen történelem után ismétetlen fölépül e város, oly módon, hogy a 19. század második felében járásbíró-sággal, telekkönyvi hivattal, bánya- és aranybevéltő-hivattal, bányabiztossággal, római katolikus, református és unitárius templommal, kaszinóval, takarékpénztárral, bányasegélyező egyesülettel, állami elemi leányiskolával, állami polgári fiúiskolával, rendezett tanáccsal, számos csinos emeletes házzal rendelkezett. Mindezekben valaha pezsgő magyar élet zajlott az évek hosszú során.”

A szépséges természeti környezet is valósággal vonzotta az utazókat, természetjárókat. Így veszi célba e tájat már a 19. század első felében, amikor immár divattá vált tájainkon is a természetjárás, a kiránduló magyarok nem kevés hányada. Így jut el 1837-ben, 1838-ban, 1839-ben e vidékre Zeyk János erdélyi úttörő turista, aki aztán a kolozsvári Nemzeti Társalkodóban ismerteti e vidéken szerzett tapasztalatait és élményeit. 1841 júliusában pedig Eödrögh Károly Nagyenyedről kiindulva járja be az Erdélyi-érchegység legfontosabb nevezetességeit, s úti élményeiről a Bethlen Könyvtárban őrzött kéziratából szerzünk tudomást, melyben Abrudbányáról többek között ezeket írja: „A város néhány ízléses épületeivel elég csinos, itt történik honunkban a leggazdagabb aranyváltás minden hétfőn. A beváltást az aranypor megtisztítása és megpróbáltatása előzi meg, ti. a por vasmoszárba tétetvén, mennyiségéhez képest kéneső töltetik rá, mely hosszas dörgölés és mosás után az aranyat magába veszi, azután ezen egyveleg rongyba kötve, kemény apró cserépcsészébe, kemencébe tétetik, hol bizonyos idő múlva a kéneső tűz által elgőzölög, de hogy el ne enyesszen, vas csövekben újból felfogatik s az aranypor keményen egybetapulva megmarad. Ez a teljes bizonyosság okaért kétféle vágatják, ha eléggé megtisztított nem lenne, tulajdonosának bővebb megtisztítás végett vissza adatik és végül értéke szerint beváltatik.”

Abrudbánya közelében fogták el Varga Katalint, a vidékre települt magyar asszonyt, aki a mőcök jogainak védelmében emelte föl szavát, s akit végül is Andrei Șaguna görögkeleti püspök vikárius közreműködésével Pogány György akkori alispán kerített kézhez – cselhez folyamodva – a bucsumi templomszentelés alkalmával. A templomból való kijövetelkor Șaguna és Pogány karjukat ajánlották Katalinnak, s az alispán pedig a maga szánjához vezette. A nép ujjongott örömeiben, viszont az abrudbányai út-

ra érve, a tömeg ámulatára Zalatna felé kanyarodott a püspök és alispán szánja. A jelenlevők közül sokan lóra pattantak, de apró hegyi lovaik távol elmaradtak a robogó szántól, mely rövid zalatnai pihenő után Gyulafehérvárra száguldott. Onnan a továbbiak során – jobb biztonság céljából – az enyedi fogházba költöztették Varga Katalint. Pogány György pedig, aki az 1848–49-es események során igen sokszor került végveszélybe, gyakran ismételtette, hogy azért a bucsumi úrnő elfogására nehezen szánná reá magát még egyszer életében.

1848–49-ben e vidék is a tragédiák színhelyévé válik. Elegendő, ha a zalatnai és abrudbányai eseményekre gondolunk, melyek emlékét az ompolygyepűi oszlop, valamint a közelében begyepesedett tömegsír őrzi napjainkban is.

Az 1850-es évek komor, nyomasztó hangulata Abrudbányán is érezteti hatását. Azidőtájt egy Ruf nevű császári kerületi főnök a mindenható e városban, aki negatív cselekedetei által rögzítődött Abrudbánya abszolutizmuskori történetében. A császár születésnapjára a helyi hivatalnokokból kényszerdalárdát szervezett, melynek ellentmondani vagy abban részt nem venni főbenjáró bűnnek számított. El lehet képzelni, mennyire emelhette az ünnepi istentisztelet magasztosságát a csupa botfűlűekből verbuvált dalárda. S ugyancsak az ő rendeletére kórházat rendeztek be a város területén. Eddig minden rendjén, csupán a betegek hiányoztak, a vidékiek tartózkodtak ugyanis az új intézménytől. A főnök pedig ablakából kitekingetve, igen sok részegen lódörgő egyént fedezett fel a város főterén. Rögtön meg is parancsolta, hogy azokon azonnali kórházi kezelést bonyolítsanak le, persze a kezelési költség azonnali és kötelező behajtásával. 1852-ben a kornai Kirnik-hegyben levő Szent Simon aranybányában néhány régi viasztáblát találtak. Diószeghy Lajos bányagazgató, a főnök utasítására, hogy minden talált értéket be kell szolgáltatni, be is mutatta azokat a kerületi főnöknek. Annak viszont halvány fogalma sem lévén a tárgyak értékéről, rögtön vissza is szolgáltatta bemutatójának, aki gyors ütemben a budapesti régészeti múzeumnak postázta azokat. Lett is aztán nagy zűr a lapokban, mely a bécsi udvarhoz is eljutott, s kapott az abrudbányai főnök olyan fejmosást, hogy a továbbiak során már csak a viasztáblák emlegetése során is halálos dühbe gurult.

Egy alkalommal a Detunátára szervezett kirándulást a német hivatalnokokkal, melyre a város magyarsága is meghívást kapott. Ez viszont távolmaradásával fejezte ki ellenszenvét és tiltakozását. Történt viszont, hogy pontosan azokban a napokban a Peleskei nótáriust adták elő az Abrudbányán tartózkodó színészek. A magyarság in corpore jelent meg az előadáson s ott értesülvén Jókai Mór jelenlétéről, no meg arról is, hogy másnap ő maga a Detunátára készül, e napon a magyarok sokasága társult a jeles író kiruccanásához.

A kiegyezést követő időszakban Abrudbányán is fellepszett a magyar élet. Így pl. 1848. március 15-ike 35 éves évfordulóján, 1883. március 15-én nyilvános ünnepély keretében emlékeztek a szabadság

szent napjára, mely alkalommal az időközben megalakult Polgári olvasó és társalgó egyesület az ünnepély főszervezője, melynek keretében a 16 tagú egyesült zenekar, a polgári vegyeskar, s egy zenekvartett lépett színre, mely műsorszámokat emlékbeszéd és szavalatok gazdagították. A közreműködő nők egyforma ruhába öltözve, vállukon nemzeti színű szallaggal, a férfiak pedig hasonló színű kokárdával mellükön léptek színre. 1884 telén pedig a farsangi bál sorozata követi egymást Abrudbányán. Egyik ilyen mulatságról alábbiak szerint számol be az enyedi Közérdeknek a helyszíni tudósító: „A füzértánc igen szépen volt rendezve, s meg kell jegyeznem, hogy igazán nagyon szép és mulattató alakzatok fordultak elő benne s tovább tartott egy óránál. Ezt követte a kőrtánc és végre a csárdás, melynek reggeli fél nyolc óra vetett véget, amikor is a lelkesítő Rákóczi-induló harsogása mellett, egymásnak jó reggelt kívánva, a legjobb kedélyhangulatban oszlott a közönség, kinyilvánítva azt, hogy nemcsak az idei farsangon, de már évek óta nem emlékeznek arra, hogy ily kedélyes és szépen sikerült bál adatott volna, mint a dalegylet. Hála Istennek!”

1882. december 10-én arról értesülünk, hogy az alig egy éve létesült s két rendes tanítónővel rendelkező állami elemi leányiskolának növendékei máris szerencsés pártfogásban részesültek az illetékesek részéről. Gelei Kálmánné királyi járásbíróné 2 tallért adományozott a magyar nyelv elsajátításában legjobb eredményt felmutatott két román leánynak, ifj. Rákosi Frendel István pedig egy hangverseny tiszta jóvedelmét, Tibián Gyula egy műkedvelő előadás bevételeit adományozta a szegény sorsú tanulók tankönyveinek megvásárlására.

1887 augusztusában egy új katonai laktanya építése kerül a tanácsülés napirendjére, melynek létrehozása végett a megyei alispán a helybeli 23-as zászlóalj parancsnokával végez terepszemlét a város területén a legmegfelelőbb hely azonosítása végett. Az ünnepélyes beköltözésre és átadásra négy évvel később, 1891 májusában került sor. „Délben a katonaság még a régi helyiségben megebédelve – írja az enyedi lap tudósítója – délután 1 órakor történt a díszben kiállított zászlóaljnak Krajátsch alezredes és a többi tisztek vezetése mellett az ünnepélyes bevonulása. Gyönyörű idő kedvezett és a lakosság is százával vonult ki az új laktanyához, hogy jelen lehessen az átvételnél, mi által egy igen nagy teher vétett le Abrudbánya város vállairól. A katonaság a bevonulás után a II. fennsíkon frontban állott. Az alezredes imához vezényelt, azután az alispán előtt tisztelegve jelenté, hogy az új laktanyát elfoglalta, mire az alispán válaszolt, felemlítette, hogy ő Felsege koronás királyunk engedelmeivel létesült e szép mű és kívánja, hogy a katonaság abban mindig otthon és jól érezze magát...” 1888 novemberében az Abrudbányai Műkedvelő Társulat megalakulásáról szerzünk tudomást, mely nemsokára már három vígjátékkal örvendeztette meg közönségét. 1889 szeptemberében a szászvárosi Kuun Kollégium 80 diákja és tanárai a város vendégei. A Havasi Vendéglőben lezajlott vacsora után, másnap reggel a tanárok lőháton, a diákok kürtök harsonája közepette, katonai sorokban gyalog vonulnak föl a Csétátéra s a verespataki Szent Kereszt-bánya megtekintésére, este pedig hangversenyre hívták meg a helybelieket.

1901 februárjában a magyar kaszinó házi estélyé-

re kerül sor a bírói kar, a bányahivatal, bányahatóság, adóhivatal, tanítói testület, kereskedőosztály, bányabirtokosság, tiszti kar, orvosi kar, lelkipásztorok, gyógyszerészek, ügyvédek részvételével.

1900 októberében egy négyosztályos gimnázium – azaz középiskola felállításának tervezete kerül a tanácsülés napirendjére. Küldöttséget menesztenek Nagyenyedre a főispáni hivattal való tárgyalás végett. Ennek tagjai: Miski Ferenc helyettes polgármester, Mózes Mihály unitárius esperes, Képes Ferenc rendőrkapitány, Képes László, Glükseel Reinhárd, Ötvös Márton, Salamon Sándor bányabirtokosok, a verespataki járásból Incze Antal helyettes főszolgabíró, Jánky Kálmán Verespatak község előjárója, Winkler János abrudfalvi és Paul István bucsumi körjegyzők és Gora János Szohodol község előjárója. Nagyenyeden Csató János alispánnal és Zeyk Dániel főispánnal lefolyt tárgyalásuk után gyorsvonattal Budapestre utaztak, hol a kultuszminisztériummal, a pénzügyminisztériummal, Hegedűs Sándorral, több cikluson át Abrudbánya képviselőjével folytattak – sajnos – eredménytelen tárgyalásokat.

Az abrudbányai tudósító is melegen karolja föl, és minden tekintetben támogatja az enyedi lap hasábjain e nemes lelkű, fontos, kiváló kezdeményezést. Látván a gazdasági hanyatlást, a bányászati viszonyok rosszabbodását, az iparos- és kereskedelmi réteg gyengülését, a hiteleknek nem magyar kezekbe való egyre gyakoribb juttatását s a magyar kultúrának háttérbe szorulását, mely „utolsó kegyelemdőfése lesz a város magyarságának, és hogy Abrudbánya valaha magyar volt, csak a mesék országának körébe fog tartozni” – érvel a tudósító, majd így folytatja: „Munkálkodni, tenni kell tehát Abrudbányán mindent a magyar kultúra megmentésére és bizonyára minden magyar ember szívét megnyugvás fogja el-tölteni, ha hallja, hogy íme felébredt az eddig – sajnos – gyenge, zilált magyar társadalom Abrudbányán is, és kész harcra szállni a nemzeti jellegű kultúra érdekében, és első szép győzelme lesz, ha Abrudbányán létesítheti első magyar nyelvű középiskoláját.” A továbbiak során részleteiben fejtegeti a helyzet jobbítását, a szóban forgó nevelési intézmény szükségességének fontosságát. „Minden nagyobb kultúrai központtól távol, ha e vidék lakossága fiatal nemzedékét neveltetni óhajta, úgy ezt csak oly nagy áldozatok árán teheti, melyek anyagi erejét felülmúlják. Enyeden, Gyulafehérváron, Szászvároson neveltetni a gyermeket oly nagy áldozat, hogy azt meghozni nem lehet, és így a gyermek felnőtt tudatlanul, beszél egy nyelvet, amely a magyar, a német és a román nyelvnek egy zagyvaléka és leéli talán szebb reményekre jogosult életét siváron, életcél nélkül, nyomorogva, kutatva az aranyérc után, amely csak reményeket költ, de valódi anyagi függetlenséget, épp a tudás hiánya miatt, ezeknek soha sem ad.”

Mindezen negatív jelenségek ellenére az élet megy tovább Abrudbányán. 1908-ban ún. Munkás-gimnázium indul a Szabadlíceum keretében, melynek első felvonása azon év novemberében indult és 1909 márciusában zárult, mely időszakban 5 előadó és 2 gépkezelő 49 vetített képes előadást tartott 2473 hallgató előtt a történelem, földrajz, egészségtan, ipartörténet és nemzetgazdaságtan szakkörökben, míg a Szabadlíceumban megtartott 12 előadást 1732 hallgató követte és tapsolta meg. 1911-től pedig a ré-

gi dalárdából, a műkedvelő egyesületekből és a Munkás-gimnáziumból alakult Abrudbányai Köz-művelődési Egyesület vette át és irányította 1918-ig a Szabadliceum működtetését. Mert volt aki mindezeket megszervezte, hiszen 1900–1910 között 588 katolikust, 422 reformátust és 127 unitáriust rögzített a népszámlálás Abrudbányán. Mindezekhez képest manapság mintegy 20 római katolikus, 40 református és állítólag 3 unitárius szerepel egyházi nyilván-tartásban.

A nagy összeomlásra itt is, mint sok más magyar-

lakta szórványvidéken, az 1918-at követő évtizedek során került sor. Az elhalálozás, elvándorlás, beolvas-dás minimálisra csökkentette a magyarság számát e vidéken. Míg a reformátusok fiatal lelkipásztort kap-tak pár évvel ezelőtt, addig a római katolikusok ha-vonta egyszer gyűlhetnek össze misére, az unitáriu-sok impozáns temploma pedig jókora lakattal bejá-rati ajtaján, omladozó tornyával és falaival tekintget immár nem magyar környezetére.

IFJ. GYÓRFI DÉNES

Bánffy Miklós közéleti szerepe

Nem veszíthet, csak nyerhet az irodalomtörténész, a bíráló, az esztéta, ha a mű központi fontosságát ki-domborítva, az író közéleti szerepét sem hanyagolja el az alkotó teljes képének feltárásában – írja Bánffy Miklósról a történész Bányai László. Ezt a megközelítést, vázlatos bemutatást kettős ok indokolja. Egyfelől, hogy az e téren felhalmozott élményanyag beépül az életműbe, gazdagítja, formálja annak tartalmi, eszmei világát; másfelől, hogy a közéleti szerepvállalás, annak tapasztalatai önálló művekben is megörökítőd-nek. Az Emlékeimből (1932), a Huszonöt év (1945), A magyar politika kritikája. Tanulmány a két világhábo-rú közötti magyar politikáról (1946 – kézirat), az Emlék-irat 1943–44-es politikai működéséről (kézirat) című írásművek a politika- s az irodalomtörténetnek is rendkívül fontos információk hordozói, általuk Bán-ffy Miklós szépirodalmi munkáinak háttérrel, forrá-sa, az író és hőseinek eszmevilága, cselekvéseik moti-vációja lesz érthetőbb a művei mélyrétegeit is megis-merni kívánó olvasó előtt.

Az emlékiró jobb megértése érdekében tudnunk kell, hogy nem csupán részese, hanem alakítója, be-folyásolója volt az eseményeknek. A múlt század első két évtizedében parlamenti képviselőként, 1906 és 1910 között Kolozs megye és Kolozsvár főispán-jaként, 1921–1922-ben Magyarország külügyminisz-tereként, 1939–1940-ben a romániai Magyar Népkö-zösség elnökeként, 1940 őszétől a főrendiház tagja-ként, mindkét világháború idején diplomáciai misz-sziós feladatok teljesítőjeként érvényesíthette, hasz-nosíthatta adottságait. A művészeti és irodalmi élet vonatkozásában két fontos mozzanatra kell utal-nunk: 1912–1918 között a budapesti Opera és Nem-zeti Színház főintendánsaként, 1926-ot követően pe-dig az Erdélyi Helikon írói közösségében, az Erdélyi Szépművészeti Céh kiadó irányítói közt, az Erdélyi Heli-kon főszerkesztőjeként szolgálja a szellemi élet ki-bontakozását. Sokirányú tevékenységét, azok össze-fonódását szemléltetik a kiváló erdélyi művelődés-történész, Benkő Samu szavai: „Bánffy Miklós életé-ben és munkásságában rendkívül nehéz s már-már lehetetlen szétválasztani a művészt és a közéleti em-bert. Olykor a művész búvik ki a politikus köpenye alól, máskor meg épp fordítva, közéleti célokat szol-gál egy-egy művészi ábrázolás.”

Az Emlékeimből című visszaemlékezést Kuncz Aladár biztatására vetette papírra. A memoár első fele az 1916-os királykoronázást, a második része pe-dig a forradalmi idők eseményeit idézi meg. Az em-

lékiratot előbb az Erdélyi Helikon közölte, majd az Erdélyi Szépművészeti Céh kiadásában könyv alakban is megjelent. A Nyugatban Cs. Szabó László figyel fel rá. „Bánffy Miklós irodalmi gyakorlaton s irodalmi érintkezésen iskolázott kitűnő ízlése végre egy szár-mazásához és környezetéhez hű könyvvel kárpótolt a magyar mágnások kispolgári próbálkozásaiért. Hangja a társadalmi elsőbbségben és vagyoni erőben biztos, egykedvű hang, melyből a rang nyugalma árad...” Aláhúzza, hogy az emlékiratnak a honmen-tő tiszti expedícióról szóló története „Beszterce ost-roma és Akli Miklós lapjaival vetekszik”. Záró sorai-ban emlékei megírásának folytatására biztatja: „Re-méljük, hogy a szerencsés kóstoló után újra megki-nál fanyar erdélyi borával, amelybe ezúttal háború előtti emlékeit facsarja. Ő a század első évtizedének leghivatottabb emlékezője: közvetlen elbeszélése, kí-méletlen emberábrázolása s előkelő szerénysége egyformán megkönnyítik, hogy ez a »memoriálé« szépen sikerüljön.”

Mi lehetett erre a legillőbb válasz, mint az Erdélyi történet megírása, amely épp a jelzett korból merítet-te tárgyát.

Az emlékirat méltatói közt ott találjuk a pályatárs és szigorú ítész Kós Károlyt is, aki az Erdélyi Helikon-ban megjelent írásában kihangsúlyozza, hogy a szá-zad harmadik évtizedében olyannyira elburjánzott háborús irodalomban „ennek a könyvnek a konjunk-túrához semmi köze nincsen, de sokkal több köze van a tiszta írásművészethez, mint amit a külső formája elárul. (...) Sokat látott, sokat tapasztalt éles szemű és bölcs ember ő, aki a világot és az embereket nem tud-ja rosszabbaknak, vagy jobbaknak, mint amilyenek; melegszívű ember és erdélyi, aki egy cseppet szkepti-kus mindennel szemben; festőművész, aki néhány odavetett biztos vonallal és színfolttal levegőt és plasztikát, életet és helyzeteket élesen és színesen tud megrögzíteni, de nem tudja megtagadni karikaturista mivoltát sem. És mindennekfelett íróművész, sőt a hu-moristák ritka fajtájából.”

A hetvenedik életévét betöltő Bánffy Miklóst köszöntő Erdélyi Helikon-szám az emlékirót is méltatja. A Révainál újra megjelent emlékiratról a Nyu-gat és a Magyar Csillag jó nevű kritikus, 1939-től a kiadó irodalmi igazgatója, Illés Endre ír, rendkívül elismerő hangon: „remek könyv. Az idő hirtelen ki-fordul, s tartalma úgy gurul szét, mint teli erszény aranyai. Olvasni és ízlelni kell, hogy élvezi Bánffy ezeket a pillanatokat – mindent észrevesz és min-

dent megcsillogtat, mint napfény a pókháló titkos fonadékát. Arcok villannak így, mozdulatok vágódnak emlékezetünkbe, szavakat hallunk, amelyek majd elkísérnek –, de izgalmasabb mégis az a magaslat, ahonnan a félmúlt hátsó kulisszafalai mögé tekinthetünk. (...) Milyen szabadon ömlik Bánffy szava ezekben az emlékeztetéseken. Itt ismerhetjük meg igazán az elbeszélőt – a kötet izgalmas kalauz a freskószerű Erdélyi Történethez, de színdarabjaihoz és novelláihoz is.” Az elismerés hangján szól az emlékirat művészi megformálásáról: „Mikes lebegő álomvilága s Apor elősoroló, duzzadt gazdagsága között az erdélyi emlékirás új alkotat villantják meg Bánffy emlékei: a szorongások fölül emelkedett emlékezőt, a nyersanyag boldog fényét, a formába ömlés előtt a szabad elmondás félelmetesen ígész pillanatát.” Ugyan e Erdélyi Helikon-számban közölt, a felelős szerkesztő által szignált pályaképben az Emlékeimből is elismerő gondolatok fogalmazódnak meg: „Remek miniatűrök, pompás írói skiccek, néhány jellemző vonással odavetett emberi portrék sorakoznak föl benne gazdagon. (...) A szokványos emlékiratokhoz majdnem nincs is köze. A folyékony nyersanyag helyett a valóság itt művészi síkra emelkedik. A megtörtént eseményekbe epikai refrének, jól elhelyezett csattanók visznek művészi hatást. A személyes élmények fölé tehát nemcsak a visszaemlékező emelkedik távlatával, de művészi rendezésével az alkotó.”

A Huszonöt év a trianoni béke negyedszázados évfordulójának évében született. Bánffy Miklós egy újabb összeomlást hozó háború romjain kezd hozzá az okok feltárásához. Emlékirata „számvetés, amelyvel önmagának és az utókornak tartozik” Bevezetőjében így vall arról: „Ábrázolni kívánom, milyen külső és belső körülmények vezették a magyarságot Trianontól a két bécsi döntésig és onnan tovább, azon a végzetes úton, mely végül a mai katasztrófa-hoz vitte a nemzetet.” A nagyszabású történelmi freskónak készülő munka azonban torzóban maradt, csupán két esztendő eseményeit öleli fel. Az Emlékeimből folytatásának is tekinthető munka korára semmilyen hatást nem gyakorolhatott, kéziratban maradt fenn, a budapesti Ráday Gyűjteményben elhelyezett Bánffy-hagyaték részeként. Közel fél évszázad múltán a Püski Kiadó adta ki, 1993-ban, Major Zoltán bevezető tanulmányával. A Bánffy Miklós útja és műve alapmunkának számít a politikus megismerésében, objektív értékelésében. Írása arra is választ ad, hogy miért késett oly sokat az emlékirat megjelentetése. Megítélése szerint Bánffy Miklósnak „a visszaemlékezés és a politikai esszé határmezsgyéjén mozgó ezen írása a történelem megismétlődése ellen akar »használható« tanácsokat adni (...) visszaemlékezését csak úgy tudjuk megérteni, ha a II. világháború utáni magyar és közép-európai béke előkészítés szolgálataként íródott műként értelmezzük. Műve figyelmeztetés az első világháború utáni »gyűlöletteljes« légkör megismétlődése, egy nép – adott esetben a magyar – vádlottak padjára ültetése ellen. Megírása idején ezért nem jelenhetett meg.” Az elhallgatás okaira vet fényt Pomogáts Béla 1987-ben közölt tanulmánya is, rámutatva, hogy az nem csupán az emlékirat tárgyában és hangvételében rejlik: „a hatvanas évek politikatörténeti gondolkodása nehezen tudta elfogadni, hogy az ellenforradalmi rendszer korábbi külügyminisztere a történel-

mi ország egyik legvagyonosabb mágnáscsaládjának tagja őszintén forduljon szembe a huszonöt esztendő restaurációs rendszer végső politikai következményeivel.” A tanulmány elősorolja mindazokat az eseményeket, amelyekben Bánffy Miklós meghatározó szerepet játszott – a Sopron és környéke népszavazás útján történő visszacsatolásától Kolozsvárnak a háborús pusztítástól való megmentésében vállalt misszióig.

A háború utáni Erdélyben a politikus Bánffy Miklós megítélése sem mentesült a balos elfogultságtól. Az Utunk 1959. évi 11. számában megjelent Az ostoba Li – és a mese vége című publicisztikai pamflet írója Bánffy Miklós Emlékeimből című munkája alapján a memoárirót saját novellájának hősével azonosítja, tetteit nem csupán megkérdőjelezi, de rendkívül becsmérlőleg, mondhatni gyűlölettel ír róla. „1919 márciusában kitör a szocialista forradalom Magyarországon. És Bánffy erre hátat fordít a történelemnek. Valószínűleg megharagszik a történelemre. Abba hagyja a diplomáciai házalást, s míg a pesti proletariátus hatalma megszilárdításáért harcol, addig Bánffy Miklós író és hazafi tűvé teszi Hágát, hogy »nyíratlan babérfát« találjon, mert most éppen nyíratlan babérfát szeretne festeni. Úgy látszik, belátta, hogy ilyen időkben más babérokra úgy sem pályázhat...” Bánffy bécsi emlékeinek megidézésére hihetetlen következtetésekre ragadtatja: „sokszor az az érzésem, 1956-ban az ő receptje szerint jártak el egy másik ellenforradalom szervezői”. Záró soraiban ennél is mélyebbre mártotta tollát a vitriolba: „Ennyi futotta a dühömből, kedves Olvasó, a Bánffy-könyv olvasása után. Lesz, aki azt mondja, hogy kegyetlen voltam, hiszen Bánffy Miklósnak vannak más könyvei is. Csakhogy azt kérdelem én, a kegyetlenséggel vádaskodó humanistáktól: miért bánnék és kevésbé kegyetlenül a kegyelmes úrral, mint ahogy ő bánt a maga idején a néppel? Miért?” A rendkívül kemény és durva hangvételű írás szerzője negyedszázad múlva, 1985-ben a Kortársban közölt írásában önmaga revideálja az forradalmi kérlelhetetlenségtől áthatott közleményét. Miként változott vélekedése a közlemény megjelenése és 1985 között? Bevallja: „Aki ezt írta, hitte is, amit írt. (...) Ezt a szöveget én ma nem írnám alá (...) ezt a felháborodást ma súlyosan naivnak érzem” Azonban a Bánffy Miklóshoz való viszonyulásában még ekkor is a proletár elfogultság dominál: „Bánffy Miklóst, az embert és az író osztálya érdekli és csak azon keresztül a társadalom. Gúny vagy dicséret, az ő tollából jövő csak az osztályának és az osztályáért hangzik el, íródik le. Történelmi tudatával összeegyeztethetetlen másfajta szemlélet, hiszen évszázadok óta tudják, tanulják, hirdetik, hogy a nemzet természetes vezetője a főnemesség. Minden más oldalú megközelítése a műnek és az embernek helytelen konklúziókhoz vezet.” (Kiemelés a szerzőtől.) Pedig ekkor már olvashatta volna Bánffynak a Kritérium Kiadónál 1981-ben megjelent kötetéhez írott előszót, amelyben a Bánffy-értékelés tekintetében lényeges fordulat következett be.

A fordulat előszeleként kell értelmeznünk azt a megközelítést, amelyben – a sok negatívum mellett – már feltűnedeznek pozitív jelek is. Ilyen volt Bányai László romániai történésznek a Bánffy Miklós 1943. évi júniusi bukaresti küldetését elemző – a háborúból való közös kiugrás lehetőségét tárgyalta hivatalos és ellenzéki politikusokkal –, 1967-ben megjelent

írása. 1973-ban egy újabb tanulmányban – immár tágabb időintervallumban vizsgálja Bánffy közéleti szerepét. Pozitív és negatív megállapítások – politikai és irodalmi folytonos összekeveredésben – egyaránt előfordulnak benne, de talán már azt is előrelépésnek kell elfogadnunk, hogy elhatárolódni látszik a valóságot torzító tükörben megjelentető „vulgáris felfogás antidialektikus osztálysemái”-tól, de annyira azért nem, hogy külügyminiszteri ténykedéseiről – Csicserin szovjet népbiztossal való találkozás pozitív megítélése mellett – ne engedjen meg magának a történeti megközelítéstől, stílustól idegen, gúnyos oldalvágást: diplomatáskodott „mindaddig, amíg csak telt passziójából, amíg bele nem unt, vagy amíg szalonképes mivoltát mások meg nem unták”. Szemléletes példa a szövegben tapasztalható minősítések – egy hideg, egy meleg – barométer-ingadozására: „»Dilettáns« volt-e Bánffy? – tehetjük fel újra a kérdést. Az első világháború végső kifejléséig mindegyre az, irodalmi, művészeti életben és politikában egyaránt. De a forradalmak után elkötelezőbb szakasz kezdődik életében. Ha meg is marad nem egy régi lazasága, mind markánsabbul alakul ki a színvonalas politikus és irodalmár benne. A saját határai közt arisztokratikus mezét még ideiglenesen sem tudta levetni. De egyre súlyosabban képviselt valami elűtött saját osztályától. S az erdélyiség hangsúlyozott kidomborítását az irodalmi életben.” Méltányolja Bánffynak a háborúból való kilépésért és a fegyverszünet-kérésért tett erőfeszítéseit. A marxista ideológia mellett azonban szót kap a történész objektív értékelése is: „Mindez nem jelenti természetesen, hogy ezáltal osztálykorlátaitól is megszabadult volna. De alá tudta vetni koncepcióját a legfontosabb történelmi követelményeknek.”

Mennyivel másabb, a közvetlen ismeretség és munkatársi kapcsolat során kialakult személyiségrajz bontakozik ki a következő sorokból! „Realista, jobban mondva pragmatista volt a politikában, az erőviszonyokat és nem az ideológiát nézte. Partnereit aszerint választotta meg, hogy céljai elérésében mennyire használhatók. Egyéni céljai pedig mindig valami közösségi célhoz kapcsolódtak, aminél többet egy politikustól nem is lehet elvárni” – írta róla Mikó Imre erdélyi kisebbségpolitikus, író a Bánffy Miklós emberközelben című visszaemlékezésében, az előbb említett tanulmánnyal szinte egyidőben, 1975-ben. „Egyszerre volt gőgös és leereszkedő, cinikus és lírai, képmutató és megalázkodó – az érzelmek széles skáláján tudott játszani. (...) Fontoskodva, tekintélyének egész súlyával tudott helyzeteket kimagyarázni, fantáziáját nem korlátozta a valóság, színészkedett, ha kellett, játszott a szavakkal. (...) nem szerette mutogatni magát, megvetette a népszerűséget.” Mikó visszaemlékezéséből a nemzete sorsáért vívódó, érte a koráramlattal szemben is szerepet vállaló személyiség bontakozik ki.

Bánffy Miklós közéleti szerepvállalásának szerkesztése a művészeti-irodalmi életben vállalt cselekvés. 1912-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter felkérésére elvállalta a két budapesti állami színház, a Nemzeti Színház és a M. kir. Állami Operaház főintendánsi tisztét. „A két intézmény élén kifejtett tevékenysége széles körökben ismertté és elismertté teszi nevét. A konzervatív ízlésű színházi közvéleménnyel szemben kiharcolja Bartók Béla operáinak bemutatását (A fából faragott királyfi 1917, A kék-

szakállú herceg vára 1918)”.

1926-ban, Erdélybe történő visszatérésekor élénk irodalmi élet fogadta, amelybe Bánffy Miklós alkotóként és az irodalmi és művészeti élet szervezőjeként is bekapcsolódott. Kezdetől ott találjuk a báró Kemény János által kezdeményezett Helikon-összejövetelek tagjai sorában. A marosvécsi találkozó határozata értelmében létrejött Helikon könyv- és lapkiadó vállalat igazgatóságának elnökévé választják. 1928-ban Kolozsváron indított Erdélyi Helikon című irodalmi folyóirat megszüntéig (1944) főszerkesztőként jegyzi a lapot, járul hozzá az erdélyi szellemi élet kibontakoztatásához. „Neki is nagy szerepe volt abban, hogy az Erdélyi Helikon körül kialakult írócsoport tevékeny emberi közösséget alkotott, fenn tudta tartani a liberális demokrácia szellemi értékeit, megőrizte szellemi kapcsolatait az egyetemes magyar kultúrával és az európai szellemiséggel, s kapcsolatot keresett a román irodalmi progresszióval. A magyar-román kapcsolatok fejlesztésében Bánffynak különösen nagyok voltak az érdemei, talán elég, ha nyilatkozatai közül csak azt az (eredetileg francián elhangzott) beszédét idézem, amelyet a Helikon íróinak 1928. júliusi bukaresti bemutatkozásán mondott: »Úgy vélem, ebben a szerény írócsoportban általános érvényű eszmény lakozik, s talán egy jelentős tünet is: arra való törekvés, hogy ne azt keressük magunkban, ami megkülönböztetést, meghasonlást, gyűlöletet kelthet, hanem azt, ami egyesít, ami összeköt, és egymásban lel támaszt az önmagáért való művészetre irányuló törekvésben, megteremti az együttműködés összhangját.«”

Bánffy Miklós erdélyi közösségi, közéleti szerepvállalásának adott egy harmadik vonulata is: „1926 és 1948 között az Erdélyi Református Egyház főgondnoka volt. Áldozatosan szolgálta egyházát; gondja volt a lelkekre, gondja volt az egyház intézményeire is. Jól tudta: a jogaitól megfosztott magyarság életben maradásához minden iskola, eklézsia sorskérdést jelent.” 1948. március 24-én részt vesz és felszólal az egyházkerület igazgatótanácsa ülésén, amely a felekezeti iskolák államosítása előestéjén kívánja felemelni a szavát a nemzetiségi oktatási hálózattal elleni politikai merénylet ellen. Ablonczy László a tanácsülés jegyzőkönyvéből idézi Bánffy Miklós szavait: „a mi egyházunk mindig magyar volt, és magyar lesz mindenkor a jövőben is, és a magyar nyelv jogát biztosítani kell a jövőre minden tekintetben, különösen az oktatásban” Az egyházkerület főgondnokaként kifejtett áldásos tevékenységét méltatta Csiha Kálmán püspök a kolozsvári Protestáns Teológián 1998. december 19-én, Bánffy Miklós születése 125. évfordulója alkalmából – Az Erdélyi Múzeum Egyesület, az Erdélyi Református Egyházkerület és az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület szervezésében – tartott megemlékezésen. Az „egyházkerület hűséges és szeretett főgondnokát”-t szép metaforával jellemezte: „Isten erdélyi gyümölcsfája volt, Isten magyar gyümölcsfája volt” (...) két évtizeden keresztül az Erdélyi Református Kerület főgondnoka”. Felidézi cselekvő és bőkezű hozzájárulását a kolozsvári Diakonissza Intézet és a Református Kórház létrehozásához.

Bágyuj Lajos műemlékfelújításai

Az 1948 utáni romániai, ezen belül is az erdélyi magyar műemlékvédelem jelentős személyisége volt Bágyuj Lajos építőmester, az adott időszakban megvalósult helyreállítások irányítója.

Kolozsvárt született, 1920. szeptember 20-án, az impériumváltozás utáni új helyzetbe jutott Erdélyben. Szülővárosában megkezdett tanulmányait Budapesten folytatta, ahol alapos és magas szintű szakmai képzésben részesült. Az építőipari szakiskolában elsajátított ismeretanyag jelentős segítséget nyújtott számára a későbbiekben végzett műemléki felmérések, restaurálási munkálatok elvégzéséhez.

Az 1950-es évek közepétől országos szinten is jegyzett, jelentős műemlékek felújítására, helyreállítására kapott – ha úgy tetszik, komoly szakmai kihívásnak számító – feladatot, felelősségteljes munkát, amelyek egyúttal nagy lehetőséget is nyújtottak számára. Lehetőséget annak bizonyítására, hogy bár nem rendelkezett diplomával, nem folytatott felsőfokú tanulmányokat, szakmai ismeretei birtokában képes lesz megoldani az előtte álló feladatokat. Tulajdonképpen teljesen járatlan úton kellett elindulnia.

Az 1920-as nagy történelmi és politikai változásig az erdélyi műemlékek is a budapesti székhelyű MOB-hoz, a Forster Gyula báró vezette Műemlékek Országos Bizottságához tartoztak. Egy-egy nagyobb jelentőségű erdélyi műemlék restauráláshoz vagy helyi – múzeumi vagy egyetemi – szakembert kértek fel, vagy a MOB központjából, Budapestről küldtek le egy-egy neves szakértőt, aki a munkálatokat irányította és a feladatokat, teendőket megszabta. Erre több kolozsvári példát is fel lehet sorolni. A Farkas utcai református templom 1910–11. évi belső felújításánál és a marosvásárhelyi református templom cinterme sírfeltárasainál igénybe vették az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára igazgatója, Pósta Béla professzor szakértelmét. Az óvárbeli egykori domonkos, majd ferences kolostor és a vajdahunyadi vár 1907. esztendei restaurálásánál pedig a nagy tekintélyű Möller István irányításával zajlottak a munkálatok. 1920 után nagyon kevés olyan szakembert lehetett találni Erdélyben, aki megfelelően jártas lett volna a műemléki helyreállítás, restaurálás területén. Ha akadtak volna is, akkor sem tehettek volna túl sokat, hiszen ezt a területet is a román szakhatóságok, minisztériumok irányították, felügyelték, akiknek nem volt érdekük a magyar műemlékek megóvása és a következő évszázad(ok)ra való átöröklése. Jelentős és nagyon jó irányba való elmozdulást jelentett a második bécsi döntést követő négy esztendő Észak-Erdély műemlékei számára. Több évtizedes elmaradásokat sikerült pótolni ez alatt a pár esztendő alatt is, pedig a munkálatokat erősen beszűkítette, hátráltatta a háborús helyzet és az ebből adódó pénztelenség. Néhány kiragadott példa ezen időszak alatt végrehajtott felújításokból: a kolozsvári Szent Mihály templom restaurálása (1942), Mátyás király szülőházának visszaállítása eredeti állapotába (1943), a széki református templom (1944). A második világháború befejezése után – ha lehetséges – még rosszabb lett a helyzet, még kevesebb a szakember. Bíró József, a műemlékügyekben is jártas, jelentős életművet magáénak tudható erdélyi művészettörténész a nyilasterror áldozata lett Budapesten. Jószerével Kós Károly volt

az egyetlen, akit be lehetett kapcsolni a felújító-helyreállító munkálatokba.

Az 1950-es években Bágyuj Lajos fiatalos lendülettel foghatott hozzá feladataihoz. Ismerve lehetőségeit és szakmai tapasztalatait, igyekezett kikérni a véleményét neves művészettörténészeknek, műemlékes szakembereknek és mindazoknak, akiktől csak segítséget remélt munkája minél magasabb színvonalú elvégzéséhez. Jelenlegi ismereteink szerint ilyen tárgykörű és irányultságú levelezést folytatott Balogh Jolánnal, Entz Gézával, Herepei Jánossal, gyakran kikérte Kelemen Lajos ny. főlevéltáros és történetíró, Köpeczi Sebestyén József heraldikus, Bíró Vencel ny. egyetemi tanár, volt piarista provinciális, P. Benedek Fidél, történelemből doktorált ferences tartományfőnök véleményét. Azt is megírta, ha valamilyen felfedezést tett, mert tudta, hogy bizonyos témával, korszakkal, stílussal melyik szakember foglalkozik és igyekezett tőle telhetően segíteni munkáját, felhívni a figyelmét.

A helyrehozandó műemlékek között – a vajdahunyadi vár kivételével – egyházi jellegű, főleg római katolikus alapítású építmények szerepeltek. Nem várt, nagy segítséget jelentett számára Márton Áron püspök ilyen területen is megtapasztalható bölcsesége.

Ez a segítség a Római Katolikus Egyházművészeti Bizottság felállítása volt, amely Kolozsvárt, a Szent Mihály plébánián működött. A bizottság összetétele önmagáért beszél. Elnök: Márton Áron püspök, alelnök: Baráth Béla kolozsvári kanonok-plébános, tagok: Bágyuj Lajos építőmester, Rátz Mihály műszaki tanácsos, Kelemen Lajos ny. levéltári főigazgató, Köpeczi Sebestyén József ny. egyetemi könyvtárnok, heraldikus, Bíró Vencel ny. egyetemi tanár, az 1948-ban államilag feloszlott piarista rend egykori főnöke és Vámszer Géza középiskolai tanár. Titkár: gróf Teleki Ernő, az Erdélyrészi Gazdasági Tanács egykori alelnöke. A két főpap érdeme, hogy a rossz anyagi viszonyok és társadalmi megbecsültség nélkül tengődő neves szakembereket bevonták ebbe a munkába. A legfontosabb mégis az a tudat lehetett számukra, hogy ismeretükkel, tudásukkal még mindig tudnak és engedik őket szolgálni a közösség javára.

Bágyuj Lajos az általa végzett restaurálási munkálatokról rendre írásban is beszámolt, tanulmányai szakkönyvekben és szakfolyóiratokban jelentek meg. Így kapta meg munkájának értékelését, megbecsülését, melyet a már említett főiskolai tanulmányok, illetve a diploma hiánya és ezzel párhuzamos autodidakta önművelés egyesek részéről történő – és a mai napig tartó – lesajnáló véleménye lerombolni igyekszik.

A helyreállítás feladatát, megoldását, eredményességét és jelentőségét taglaló írásai a legfontosabb szakmunkáit idézik fel: a kolozsvári Szent Mihály templom külső és belső helyreállítási munkálatai (1956–57), a kolozsvári Farkas utcai templom (1958), a kolozsvári ferences templom (1959), a némai református templom (1961), a szászfenesi római katolikus templom és falfestményeinek helyrehozatala (1961–62), a vajdahunyadi vár (1965–68) és a gyulafehérvári székesegyház restaurálása (1967–73). Olyan, ugyancsak fontosnak minősíthető munkájá-

ról, mint a kolozsvári volt piarista, most egyetemi templomban végzett műemléki tevékenységéről nem maradt fenn írásban rögzített beszámoló, vagy leírás.

A Szent Mihály templom munkálatainál képzőművészek is részt vettek a helyreállítás munkálataiban: „A szentély renoválása után a helyreállítási munka a templom hajóiban folytatódott. A hiányzó zárókövek helyett Köpeczi Sebestyén József tervezésében Szervátusz Tibor szobrászművésszel újakat készítettünk. Mégpedig: a középhajóba a diadalívtól számított második boltmezőbe Szent Mihály arkangyalt, a negyedik boltmezőbe Szent Lászlót és az északi oldalhajó harmadik boltmezejébe Szent Istvánt faragtattuk ki.” A Farkas utcai református templom munkálatainál fontos felfedezésre jutott: „A restaurálási munkálatok során sikerült megtalálnom a szakirodalomban eddig csak feltételezett gótikus boltozatnak több szép bordadarabját és a gyámkövek egy részét.” A némai református templomon dolgozva jelentette, hogy „sikerült egy szentségtartó fülkét, valamint egy női szent képmását feltárunk. A feltárt falfestmény-maradványok finoman megrajzolt alakjai, a mozdulatok és a ruházat ábrázolása, valamint az egész képsorozat háttere gótikus felfogású”. Gyulafehérváron nem remélt ráadásként megtalálta Martinuzzi Fráter György váradi püspök csontvázát, akinek így oly sok évszázad után végre sír helyet emelhettek. Az egykori vajdahunyadi lovagvárból végzett munkálatok is maradandó értéket jelentettek. „A Mátyás-loggia helyreállítása a helyszíni vizsgálatok eredményeinek fölhasználásával készült. E rész eredeti jellegének visszaállítása révén Erdély

legelső reneszánsz homlokzata tárult elénk.” Külön kiemelés és figyelmet érdemel Bágyuj Lajosnak a ferences templommal kapcsolatosan tett felfedezése és megállapítása, melynek ásatás útján való megerősítése erőteljesen befolyásolná Kolozsvár kialakulásával kapcsolatos eddigi vélekedéseket: „A templomban végzett mérések és kutatások öt építési korszakot látszanak igazolni. [...] A templomszentély kriptájában folytatott mérések és kutatások eredményeképpen előkerültek az Árpád-kori – tatárjárás utáni – szentély padozatszintjei falai és kőpadlója.”

Összesítésül megállapíthatjuk, hogy helyet kell adni azoknak a véleményeknek, melyek szerint Bágyuj Lajos magas szintű végzettsége hiányában nem volt birtokában minden, a szakterületével kapcsolatos lexikális ismeretanyagnak. Ezt az elméleti hiányosságát igyekezett önműveléssel pótolni. Az adott feladat, a meghatározott építmény restaurálási munkálatainak megkezdése előtt tájékozódott annak történelmi háttéréről és a legjobb szakértők véleményének kikérésével igyekezett a legmegfelelőbb módszert alkalmazni. Az ő idejében sokkal behatároltabb volt azoknak az eszközöknek, anyagoknak és módszereknek a használata, mint ami jelenleg a szakember rendelkezésére állhat. Figyelembe véve saját korszakának technikai, anyagi és sokszor politikai megszorításait, elismeréssel kell adóznunk munkásságára és teljesítményére, mely nélkül nagyon nehezen tudnánk a 20. század ötvenes-hetvenes éveinek Romániájában műemléki helyreállításról és annak eredményeiről beszámolunk.

SAS PÉTER

XIII. Bartalis János vers- és énekmondóverseny

Brassó, 2006. november 16–19.

Az Apáczai Csere János Közművelődési Egyesület (Brassó) 2006. november 17–19 között, XIII. alkalommal rendezi meg a Bartalis János költő nevével fémjelzett vetélkedőt. Harmadik éve, a versenyt két kategóriában hirdetjük meg:

Ötvenéves versmondók versenye,

Énekmondók (a verseket megzenésített formában adják elő, saját hangszerkísérettel) versenye. Zenekarokat nem fogadunk!

A vetélkedő irodalmi anyaga mindkét kategóriában:

– egy szabadon választott Bartalis János vers /megzenésített vers

– egy szabadon választott 20. századi magyar költő verse/megzenésített verse lesz.

Egy-egy vers előadási ideje nem haladhatja meg a 6 percet.

Ugyanaz a versenyző mindkét kategóriában is jelentkezhet!

Részvételi feltételek:

A versenyen részt vehet minden, 16. életévét betöltött versmondó (felső korhatár nincs), aki nem végzett színművészeti főiskolát, illetve nem működik hivatásos előadónak.

A jelentkezési lap elküldhető: hbeszter@index.hu e-mail címre, 500168 Braşov, str. Gen. Dumitrache, nr. 20, bl. 257, ap. 9, /Házy Bakó Eszter/ postacímre vagy a 0268-472101 faxszámra.

Jelentkezési lap tartalma: versenyző neve, lakhelye, születési adatai, e-mail címe, telefonszáma, személyazonossági igazolvány/útlevél száma, személyi száma (CNP), foglalkozása, munkahelye (diákok esetében az oktatási intézmény neve), a Bartalis János vers címe, a szabadon választott vers szerzője és címe. A jelentkezési lapot géppel vagy nyomtatott nagybetűs kézírással kell megírni. A szervező visszaigazolja a jelentkezést és közli a további tudnivalókat.

A versenyzőnek rendelkeznie kell egy művelődési/oktatási intézmény vagy civil szervezet ajánlásával. Egy ajánló intézményt/civil szervezetet legtovább három versenyző képviselhet! Bejelentkezési díj: 15 RON, amit helyben kell kifizetni. Ellenértékként minden versenyző könyvcsomagot kap.

A versenyzőknek, ittartózkodásuk idején szállást és étkezést biztosítunk. Utazási költséget nem térítünk meg. Kísérőket csak kivételes esetekben és a jelentkezők számának függvényében fogadhatunk, ezt előzetesen jelezni kell a szervezőkkel.

Az első három helyezett jelentős pénzjutalom mellett (I. díj: 200, II. díj: 180, III. díj: 150 RON) ajándécsomagban is részesül. Ezen kívül, az elért eredmények sorrendjében, számos különdíjat osztunk ki (intézmények, egyesületek, magánszemélyek adományai). Jelentkezési határidő: 2005. november 6.

További felvilágosítás: Házy Bakó Eszter, tel: 0268-425321, 0740-420638, e-mail: hbeszter@index.hu

Árpaaratás és önöntés Torockószentgyörgyön

Hagyományos gyógynövények, népi gyógymódok és babonák

Szülőföldem

Torockószentgyörgy az Erdélyi Szigethegység egyik medencéjében található: a Torockói-medence Aranyosszék és a Marosmente között helyezkedik el, keleti oldalát a Kőközig a Leánykő, a Székelykő, a Nyíras él, a Nagy Pálkő és a Malomkő, a nyugati oldalt pedig az Ökörkő, a Bedelői-havasok, a Szilas, a Vidajhát, a Podmonkő és az Ordaskővel határolja. A medence a következő öt falut rejtje magába: Borrév, Torockó, Torockószentgyörgy, Bedelő és Gyertyános. Valamikor ezek teljesen magyar falvak voltak de elrománosodtak és ma már csak két falu dacol a beolvadással, mégpedig Torockó, ahol azonban élnek románok is és Torockószentgyörgy, ahol szintizta magyar lakosság van.

Nevének első tagja a torockói vasbányáktól származik, ugyanis vidékünkön a vassalakat taracknak nevezik, második tagja Szent Györgyre, a falu védőszentjére utal. Korát nem sikerült megállapítani, de nagyon régi lehet, bizonyítja ezt a Thoroczky István által a 13. században épített vár, amelynek ma már csak a romja áll. A másik bizonyíték a templomtorony, amely 1643-ban épült.

A néphagyomány azt tartja, hogy falunk lakói az 1241-es mongoldulás előtt vagy mindjárt azután telepedtek le, a jelenlegi falutól kicsit nyugatabbra, a vár fölött. A torockóiak bányászattal foglalkoztak, az ottani vasbányák híre messze eljutott, a Rákóczi-szabadságharc idején a kurucoknak a torockóiak kovácsolt fegyvereket vittek társzekeréken Tordáig.

Torockószentgyörgy lakossága jobbagynép volt, mai napig is megmaradt a népi motívumok között a jobbagyláncos minta. Földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkoztak. Kemény, erős, nyakas nép. Régen nagyon sok babonában hittek és gyakorolták is, ezekből néhány a mai napig fennmaradt. Szájról-szájra terjedtek és olyan élethűen maradtak meg, hogy amikor téli estéken mesélik az öregek, szinte úgy érzem, hogy abban az időben élünk és a személyek megelevenednek a sötétben a falon. Nagyon sok legenda maradt meg azokról az időkről, amelyekről Jókai Mór is írt, és nagyon sok a tatárjárásról, a Rákóczi szabadságharcról, az 1848-as forradalomról és a világháborúkról is.

Mivel a legközelebbi városok, Torda és Nagyesztergom 20 illetve 25 km-re fekszenek, régen nehéz volt a közlekedés, ezért az emberek megpróbálták otthon orvosolni a betegségeket. Nem mentek orvoshoz, mert nem nagyon hittek az orvosban.

Népi gyógymódok

Napjainkban sokan fordulnak bizalommal természetgyógyászokhoz, főleg azokhoz, akik gyógynövények segítségével próbálnak kezelni betegségeket. Véleményem szerint bizonyos esetekben, ha nem súlyos betegségekről van szó, többet segíthet egy csésze hársfatea, egy kanál áfonyalekvár vagy egy körömvirág kenőcs, mint egy marék szintetikus gyógyszer, ha azt nem orvos javasolja, vagy nem az utasításnak megfelelően szedi a beteg. Kíváncsi voltam, hogy vidékünkön, ahol számos gyógynövény talál-

ható, mikor és mit alkalmaz az egyszerű ember különböző betegségek vagy balesetek gyógyítására. Ilyen szándékkal kerestem fel a falu öregeit, és sok érdekes dolgot jegyezhettem le. Rengeteg gyógynövényt ismernek!

Vidéünkön a legelterjedtebb betegség a tüdőbaj volt. Az emberek állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkoztak. Ha esett az eső, ha sütött a nap az állatnak ennie kellett és nem mindig akadt kézügyben esőköpeny, esernyő vagy meleg ruha. A pásztorok bőrig áztak, megfújta őket a hideg szél és az ilyen megfázások gyakran tüdőbajhoz vezettek. Sok idős ember, de fiatal is ebben a betegségben hunyt el. Általában mézzel, kecsketejjel, őznyelvfű teával (ami csak a Vidajháton található) kezelték, de ez sokat nem használt, előbb-utóbb a beteget elvitte a tüdőbaj.

A tüdőgyulladást tormalevéllal, reszelt torma borogatással orvosolták. A beteg lázát vizes ruhával és savanyú uborkával húzták le. Az egyszerű meghűléseket számba sem vették, és lábon véselték át, nem feküdtek ágyba. Az ilyen elhanyagolt, ki nem kezelt meghűlések is okozhattak komolyabb problémákat.

Az erős köhögést teával, melegítéssel gyógyították. Ha valaki szárazon köhögött, teát főztek a következő recept alapján: 4-5 dió héjastól, 12-15 szem pergelt kukorica vagy zab, 1 kis fej vöröshagyma- vagy bodzateát adtak a betegnek mézzel édesítve.

Szamárköhögésre számaréteget itattak és számartővis teát. Ez a növény nagyon elterjedt a vidékünkön, kedvez neki az időjárás, a Székelykő meleg-száraz oldala. Levele tenyér alakú, szürkés-kékes színű, tövisekkel szegélyezett. Torokfájásra és köhögésre néha pergeltcukor teát használnak még ma is.

Hűlésre jó eredménnyel használták a feketeterket. Kikaparták a közepét, mézzel összekeverték a kikapart részt és visszatették. Abból ettek naponta 5-6 kiskanállal.

A kakasalma virágból készült teát szívbántalmak esetén itták. A kakasalma termését is használták kankalinnal együtt szív-, érrendszeri megbetegedésekre. Ugyanarra a célra készítették hársfavirág teát. Vérszegénység esetén feketeteribizli szörpöt vagy bort fogyasztottak.

A leggyakoribb panaszok az emésztőrendszerhez kapcsolódtak. Gyomorfájás esetén jó eredménnyel használták az orbáncfű (ezt nálunk csengőfűnek mondják) teát. A fehérhátúfűvel, mely az árokparton nő, a hasmenést gyógyították, az állatoknak is azt adták. A cickafarkot (nálunk ezerjófű illetve macskafark néven ismeretes) ugyancsak gyomor és bélbántalmakra használták. Gyomorfájásra jó a körömvirág tea is, ezt tapasztalatból tudom. Gyomorfájásra használták még a centóriát és a mentát, májbetegség esetén pedig mentateát. Ha valakinek fáj a hasa, görcsoldónak kömény- vagy ánizsmag teát készítettek.

A cserefa (a tölgyfát nevezik cserefának) kérgét hasmenésre használták. Erre a célra jó a lósóska (ez nálunk vereskóré) is. A vénasszonyvirágot hashajtónak használták. A kökény termése is hashajtó, ha jól megérett. A fa héját akkor használják, ha sok zsíros

ételt fogyasztott a beteg (ma azt mondanánk, hogy koleszterincsökkentő). Ha valaki megcsömörlött mézescibrét evett vagy cukrot, vagy pedig ecetet, szódaport kavart össze vízzel és azt itta.

A gyermekláncfű is elterjedt a vidékünkön és több fajtáját ismerik, ilyen például a gyomnövényként számon tartott tejeparé. A gyermekláncfűt nálunk békavirágnak nevezik, ismerik a gyógyhatásait, de nem nagyon használják. Néha leveléből teát főznek a cukorbetegeknek zöld dióval és friss diófalevéllel vegyítve. Cukorbetegségre használják a kukoricabojt, paszulyhét és cikória teát.

Hegyeink mészkőből vannak, a víz pedig elég kemény. Az a gondolat terjedt el, miszerint a vese egy jó szűrő, és ezért nem volt ritka a vesekő. Ebben az esetben petrezselyem- vagy zellergyökér teát ittak, de nagyon sokszor csak rosszat tettek ezzel, mert ha nagy volt a kő, megindult és elzárta a vesevezetékét. Ebbe bele is halhatott a beteg, ha nem jutott kellő időben kórházba. Vízhajtónak a mezei zsurlót (nálunk lófarok) használták fehérfuszulyka héjával együtt főzve.

A csípős csalánnak is nagy szerepe volt, mint vérhígító és vesetisztító. Felhúléskor cickafark ülőfürdőt készítettek.

A szemgyulladást langyos kamillateával borogatták. Ha a szem huzatot kapott tojással felvert anyatejet tettek rá. Zöldhályog esetén tavasszal, amikor a szőlőt metszték, az ágakra borospoharakat kötöttek, felfogták a szőlővenyige kicsepegő levét, és azzal kenték be a szemhéjukat. Nem hiszem, hogy ez használt volna, hiszen ez a glaucomát napjainkban is csak sebészeti beavatkozással próbálják gyógyítani.

Egyik másik elterjedt betegség nálunk az övsömör (ezt sömöregnek nevezik) volt, amit úgy tartják, hogy az állatoktól kapják el, főleg tavasszal. Ezek körkörös kiütő apró piros viszkető pontok, amelyek, ha nem kezelik, jókora foltokat ölthetnek a testen. A sömöreget ecetsavval dörzsölték be, az leégette.

A szemölcsöt hajszállal, vagy selyemcérnával elszorították, amíg magától elszáradt és kihullott. Mások kutyatejjel dörzsölték be. Nálunk a vérehulló fecskefűt nevezik kutyatejnek.

Más neve van nálunk a cikóriának is, lófaroknak mondják, és női betegségek gyógyítására használták. Erre a célra használták a kéksarkantyút, amelyet szarkavirágnak nevezünk.

Idegroham esetén, vagy ha valakit reszketés kapott el, diófalevél teát főztek neki. Nyűgös gyerekek, amíg nem voltak cumik, gyolcsba csavartak kristálycukrot és azt tették a szájukba, hogy szopogassák. Nyugtatónak használták a kakukkfűt, amelyet vadcsombornak neveznek.

Az idősök körében gyakori volt a reuma, amit ugyancsak a gyakori megfázások okoztak. A reumát nálunk köszvénynek nevezik. A fájós testrészekre reszelt feketenadály gyökeret, friss káposzta levelet tettek. Erre a célra főzték a porcsfű teát: 10 liter forró vízhez egy marék porcsfűt és egy marék fenyőtűt tettek.

Ha valakinek a feje fáj hideg borogatást tettek rá és azt mondták: – Elmúlik magától! Ha huzatot kapott és attól fáj a feje fokhagymát, főzőolajt tettek a fájós helyre. Derékfájásra tormát főztek puliszkában, és úgy melegen rá tették a derekára.

A zsályát fogfájás esetén használták. A fogfájást, fülgyulladást melegítéssel és kamillatea borogatással

gyógyították. Fájós torokra pisisruhát tettek, de ezt ma már szégyenkezve emlegetik az emberek, és végképp eltűnt a gyakorlatból.

Jó orvosságot készítettek a visszeres lábra. A fehérborostyán virágát erjesztették borban (szeszben) hat hétig, majd azzal borogatták a fájós lábat.

Ha valamelyik végtagot fagyás érte pityókát tettek rá, de ezt használják akkor is, amikor valakinek a szemét a hegesztő ívénye bántja. Lehúzza a pirosságot és pihenteti a szemet. Fagyásra használták még egy különös gyógyszert: a marhaepét pálinkában élesztve.

A gennyes kelevényeket, a kelést, amit nálunk kilisnek mondanak, kikelesztették, amíg kifakadt, majd erős pálinkával (szesszel) fertőtlenítették. Kelés esetén, hogy kikelesszék, kifakasszák a kelést főzetet készítettek: egy kockacukornyi szappan, fél hagyma és egy kockacukor, annyi tej, amiben megfő és késhegynyi búzaliszt. Sűrű pépet kell főzni ebből és reákenni a kelésre, az kifakasztja.

A kemény fizikai munka megviselte az embereket. A villanyél feltörte a tenyerüket, a szél kiszáritotta a bőrüket olyannyira, hogy felcserepzett. A cserepes kérges bőrt friss tej habjával, vagy felfőzeten tejszínnel kenték be, az megpuhította. Az elhasadt tenyérre disznózsírt tettek. A bőrkeményedésekre vízbe áztatott zsemlekását tettek, az meglágyította az elhalt bőrt, amit utána bicskával levágtak és bekötötték, addig, amíg az alsó réteg megerősödött. A tyúkszemet leégették. Általában vérehulló fecskefűt tettek rá.

Repedezett tenyérre körömvirág krémet készítettek. Sikertelen volt meg tudni a krém receptjét is egy nénitől, aki otthon készíti el a krémet: két marék virágfőzet ugyanannyi zsírral, három percig kell pirítani. Miután le vesszük a tűzről, egy napot állni hagyjuk, majd újra felmelegítve leszűrjük.

A nyílt sebet kitakarították, és kamillateával szítták, hogy a gyulladást elkerüljék. Ha valaki mézön sarlóval elvágta a kezét, póktojást kerestek, kihasították a hártájából, és a hártát rátapasztotta a sebre, hogy megállítsa a vérzést. Olyat is hallottam, hogy szalonnazsírt vagy katángkóró virágját tették a sebre. Vakütésre, megszúrásra pálinkás hagymát használtak.

Nagyon közismert volt még az a mondás is, hogy: „útilaput kötöttek a talpára”. Ha valakit elküldtek otthonról, vagy cselédet csaptak el, azt így emlegették. Sokáig nem tudtam, hogy miért éppen útilaput kötnek a talpára. Azt hittem, hogy csak a közmondás tartja így, de kutatásaim során rájöttem, hogy ez egy óvintézkedés, az útilaput a feltört lábra kötik, hogy pihentesse.

Törésre, dagadásra langyos sósvizet tettek, de feketenadály gyökerével is borogatták, amit előzőleg egy napig érleltek napon.

Az ideggyökösödést masszírozással gyógyították. Ha valakinek idegszál csípődött a derekába, azt mondták beleállt a nyavalya. Melegítéssel, ütögetéssel gyógyították.

Mérges pók- vagy kígyómarás esetén pálinkát itattak a beteggel, és kezét-lábát mozgatták. Konkrét esetet meséltek, amikor egy lányt szénagyűjtés közben megmárt a kígyó, és mire hazahozták az erdőről teljesen megmeredt, de a pálinka és nyolc erős ember segítségével sikerült megmenteni az életét. A

papsajtot is használták teának, azzal a bogarak csipését borogatták.

Égésre tiszta gylcsba marhaganét tettek, azzal szítták. Más esetben a fehér fuszulykát megpergelték, megtörték és szítták az égésre.

A pásztortáskát sérv esetén borogatásra használták. A töréseket sínbe tették, lapockába szorították, amíg megforradt. Ha a gyermekek hirtelen megnőttek és gerincoszlopuk elferdült, seprűt kötöttek a hátukhoz, a seprű nyele egyenesen tartotta a hátukat, míg megszokta azt a tartást. Hogy fűződik-e valami babona ahhoz, hogy éppen seprűt kötöttek a hátukra, nem sikerült kiderítenem, de biztos, hogy szégyen volt.

Voltak öregemberek, akik a ficamokhoz, rándulás-sokhoz értettek. Megzsírozták kezüket, és addig dörzsölték a fájó testrészt, amíg az egymásra csúszott ín helyre ment. Az utolsó ilyen ember Simándi Istók volt, körülbelül ezelőtt 30 évvel halt meg, de még mindig fennmaradt a jó híre, mivel sok emberen segített.

Nemcsak az embereknek készítettek orvosságot az erdők és mezők növényeiből, hanem a háziállatoknak is. Ha nyáron a csordában megcsípte a légy a tehenet, lerakta a petéit és sok tehén háta olyan volt, mintha pici hangyabolyok lettek volna rajta. A férfiak, amikor az imely megérett kinyomták belőle a kukacot, és a sebet almapállinkával mosták ki. Az állatot otthon tartották addig, amíg a seb be nem hegedt, nehogy a friss sebet újra megköpje a légy.

A marhának, ha egérfészket vagy mérgező növényt fogyasztott zászpalevet dugtak a kilyukasztott fülcimpájába. A punza gyökerét a zászpához hasonlóan a disznó fülebe dugták. Belférgek ellen a kismalacnak tökmagot adtak éhgyomorra, és bodzafa héjából főztek teát.

Ha a tehén megsérült pállugot főztek. A pállug hamuból készül. Felfőzték a hamut, és azzal borogatták. Ha szegbe lépett vagy kő szorult a hasított körme közé és befertőzött, akkor disznózsírba meszet és kékkövet kavartak, azzal bekötötték, hogy fertőtlenítsék.

Egyéb célra is használták a növényeket. A levendulával molylepkéket tartották távol. A gyermekek a papsajt leveléből pukkantót készítettek. A tenyerük-ből tölcserűt formáltak, reáfektettek a levelet, és a közepét enyhén benyomták a részbe. A másik tenyerükkel nagyot csaptak a levélre, és a bennszorult levegő áthasította. Ilyen játékra használták a szulák virágát is. A keserűlapu leveléből kalapot, a virágából keletkező bogáncsból különböző alakokat készítettek.

Mint más vidékeken, nálunk is sok növényt gyűjtöttek étkezési célra. A csalánból tavasszal, amikor még veres a hidegtől és csak pár levele van, főzeléket készítenek. Nagy vastartalma miatt a spenóttal vetekezik. Kismalacoknak is adják a forrázatát, hogy erősödjének. A madársós-kát túrbájának mondják, és levest főznek belőle. Kellemes íze van a kökény-, csipke- és kakasalma bogtyók teájának.

Egyes növények gyógyhatására már nem emlékeztek az általam megkérdezettek, mint például a cseresznyeszár- és meggyászár tea, vagy a málnafa tea. A bodza, kamilla, hársfavirág, ánizsmag, menta, kökény, csipkebogyó, feketeribizli gyakran egészíti ki az egészséges ember étrendjét is tea formájában.

Sok növény van, amelynek eredeti nevét nem is

merem, csak a népi elnevezését. Ilyen például a leurda. Fokhagyma helyett használják tavasszal a levelét. A gyökeréből teát főznek szívbetegségekre. Lehet, hogy ez a medvehagyma! Más esetekkel is találkozunk, amikor nálunk más néven ismernek egyes növényeket: a tőzike oltott hóvirág vagy szilasi hóvirág néven ismert, az őszi kikericsét bőlavirágnak mondják. A közönséges galajt ragadálynak nevezzük, az útilaput pedig hazuglapunak. Sikerült kibozgani, hogy az óznyelvű tudományos neve: éplevelű gimpáfrány (*Phyllitis scolopendrium* L.) és a Fodorkafélék (*Aspleniaceae*) családjához tartozik.

Érdekes, hogy nagyon sok zöldség (kukorica vagy zab, vöröshagyma!, torma, uborka, káposzta, fehérfuszulyka, petrezselyem-, zellergyökér, fekete retek, krumpli, dió, tökmag, fokhagyma stb.) és néha élelmiszer (tej, tejszín, disznózsír, zsemlekása, pergeltcukor, almapállinka stb.) szerepel bizonyos házi készítésű orvosságban.

Kíváncsi voltam, megtalálom-e a torockószentgyörgyiek által használt gyógynövényeket a hivatalosan elfogadott gyógynövények listáján, ezért átlapoztam négy határozót, és kiderült, hogy 85% azokban is szerepel.

Babonák

A növényekhez babonák is fűződnek. A torckószentgyörgyi katolikus templom nagydőre van felszentelve. Aldozáskor ott ciccefát is szoktak szentelni, még az unitáriusok is ott szentelték a ciccefát. Amikor nagydő van a szentelt ciccefából tesznek a tűzre, a füstje eloszlatja a nagydőt. Olyankor a harangot is megkondítják.

A tavaszi kankalint nálunk Szent György-virágnak mondják, és ha április 24-re, Szent György napra kinyílik, akkor azt tartják, hogy hosszú tartós nyár lesz. Csak Szent György napja után szabad leülni a földre, és mezítláb járni, addig csalóka az idő. Ha a kökény sokat virágzik, akkor jó törökbúzatermés lesz.

A kotlóvirághoz az a babona fűződik, hogy nem szabad leszedni, mert annál a háznál, ahova beviszik, nem lesz kiscsirke, és megdöglik a majorság.

Jelképes jelentése van a nyírfának. Május elsején a legények a lányos házak kapujához zöld nyírfáagat erősítettek, ez a szeretet jelképe volt. Ahol egy lánygyermek volt, ott a szülők vagy a közeli rokonok tettek zöld ágat. Ha egy lány büszke és nem engedi a legényt udvarolni, oda egy zsúp kukoricakörét tesznek, hogy azt ölelgesse.

„Árpaaratással” kizárólag asszonyok foglalkoztak. Nyári időszakban gyulladással lett a szem, ezt nevezték árpanak. A mutató ujjukat begörbítették sarlót formálva és egy versikét mormoltak, miközben a betegnek nem volt szabad pislognia. Nagymamám nekem is aratott árpat a szememről, el is múlt, de hogy attól vagy más egyébtől, nem tudom. A versike valahogy így szólt: Árpa, árpa learatlak / Kévébe kötlek, kalangyába raklak / Haza viszlek, kicsepellek, megöröllek, / Megsütlek és megeszlek. Röviden elmondták az árpa kenyér készítésének folyamatát, aztán, hogy a szemem keletkezett árpa ettől megijedt, vagy az öregasszonyok babonás hiedelme gyógyította meg az árpat, senki sem kutatta, mindenki elfogadta, hogy ennek ez a rendje-módja.

Én azért szerettem, ha nagymamám árpat aratott a szememen, mert olyankor mindig megkérdeztem

tőle, hogy mit jelent a kéve meg kalangya, és sikerült rábírnom arra, hogy meséljen a fiatalkoráról. Már rég tudtam a két szó jelentését, de akkor is megkérdeztem, mert olyankor úgy belemerült a magyarázkodásba, hogy késő éjjel lett mire befejezte. Így sok érdekes történetet tudtam meg a falu múltjáról.

Régen sokan hittek a babonákban. Megmaradt néhány, amit törvényként tisztelnek a falubeliek. Ilyen például, hogy ha valakit megigéznek, egy csupor vízbe parazsat kell dobni, és azt itatják a beteggel: – Attól majd elmúlik! Amikor vízbe dobják a parazsat, egy pillanatra a víz alá merül, azután felszínre bukkan. A parasztnak ennek a bukásának is babonás jelentőséget tulajdonítottak. Annak a nevével fordult meg a parázs, aki megigézte. Ha állatot vásároltak vittek vagy valaki tömegbe kellett menjen és nagyon szép volt, hogy elkerülje az igézést, piros cérnát kötöttek az állatok farkára, a lányok hajába, az asszonyok pedig a csuklójukra, de ezt a babonát az Érchegység oláh népeitől tanulták el. A babona azonban napjainkban is fennmaradt, ezért amikor a kisbabát látogatják meg, annak is a csuklójára piros cérnát kötnek, nehogy megigézzék, és beteg legyen. Azt is szokták ilyenkor mondani: Tő, tő, csúfja, ne hogy megigézzék!

Ugyancsak kisbabához fűződik az a babona, hogy ha valaki belép a házba, le kell ülnie, nehogy elvigye a baba álmát, és egy szál cérnát a ruhájából a baba ágyán kell hagynia. Ha ugyancsak szoptató anya megy a kisbabához, egy pelenkára tejet kell fejjen, nehogy elvigye a másik asszony tejét.

A következő babonában a régi időkben hittek, amikor az asszonyok otthon szültek, napjainkban már nem él. Ha a baba lábbal jön a világra, szerencsés lesz, ha fejjel, akkor elkerüli a szerencse. Ha az újszülött lány volt, miután leszáradt a köldökzsinórt eltették a cérnával együtt, hogy amikor a lány 6-7 éves lesz, odaadják neki. Ha sikerült a bogot kibontani ügyes kézimunkás lesz, ha elment a türelme és sutba vágta, akkor sohasem lesz türelme a pepecs munkához.

Ha valaki megijedt, őnot öntöttek rá. Egy edényben megolvastották az őnt, és szitán keresztül egy veder hidegvízbe öntötték. Amilyen alakzatot vett fel, attól ijedt meg az illető személy. Hogyha halottól ijedt meg valaki, akkor a halott hajából egy tincset vágtak le és azzal füstölték.

Ha valakinek zabola lett a száján azt mondták, törölje meg a macska farkával, attól elmúlik. Ha falás lett a nyelvére, azt kívánta, hogy: Ragadjon a papné ülepére!

Ha valakinek elveszett valamije, akkor azt egy babona segítségével derítették ki, hogy hol van. A nagyollót a rostába ütötték, és két ujjukra akasztották. Mikor készen voltak ezzel a művelettel, akkor ezt mormolták: Péteremre, Pálomra mondom, hogy (név) lopta el. Ha a rosta megfordult, akkor igaz volt.

Ha vásárnap van, vagy ha valaki valahova indul, és előtte üres vederral átmennek az úton, nem lesz szerencséje. Ha fekete macska szaladt át az úton, akkor nem lesz szerencséje az embernek, ha kéményseprővel találkozik valaki, akkor szerencséje lesz. Ha elindul valaki és visszatér, akkor nem lesz szerencséje. Reggel, amikor felkelnek, bal lábra kell húzni előbb a cipőt, hogy ne fájjon a fejük – tartották a vének.

A hagyomány szerint pénteknap nem szabad nekifogni semmilyen nagy munkának. Március elsejéhez fűződik az a babona, hogy át kellett önteni a szemetet a szomszédba, hogy ne legyen bolha a házban. A szemetet nem szabad naplemente után kiönteni, mert elrepül a szerencse.

Amilyen irányból jön tavasszal először az eső, egész évben arról fog eljönni. Hegyeink között van egy csúcs, amit Sott-tetőnek neveznek, ha az zúg, akkor nagyidő lesz, szél, eső, vihar csap le a völgyre. Ha az újhöld egyenesen áll, megáll a veder füle a sarkán, akkor nem lesz eső. Úrnapján nem szabad mezőre menni, mert aki mezőre megy, megüti a villám.

Ha a tehén megborjúzik, három napig nem szabad senkinek semmit sem adni, mert elviszi a tejet. A seprűt fel kell állítani az ajtó mellé, kilenc gerezd fokhagymát az ajtó fölé. A tehénpisit szurkálni kell a villával, hogy legyen tej. Ha mégis elviszi valaki a tejet, akkor kell kérni tőle valamit és visszajön a tej. Ha a tehénből elviszik a tejet, tehénvizeletbe lepedőt kell áztatni, azt ráborítani a tehenre és addig ütni, amíg odamegy az, aki elvitte a tejet.

Tavasszal tojást sem szabad adni senkinek, amíg nem ültetnek kotlót, mert ahonnan elvitték a tojást nem lesz csirke. A kotló alá 19-21 tojást szoktak tenni, mindig páratlanul.

November 28-án, Katalin-napján úgy tartják, hogy: Ha Kati koppan, Karácsony loccsan, ha Katalin napján beáll a fagy, akkor Karácsonyra megenged.

A faluban nem volt jósasszony, nem hittek benne. Kártyát csak a torockói cigányok vetettek, tenyérből is ők olvastak. A babonákban azonban szentül hittek és előírásaikat betartották.

Lehet, hogy a bemutatott gyógymódokat olvasva elmosolyodik a mai ember, de őseinket sokszor kiségtették ezek az eljárások, mi azonban néhányat ma is sikeresen alkalmazunk.

GYÖRKE ZSUZSANNA

A palack

